

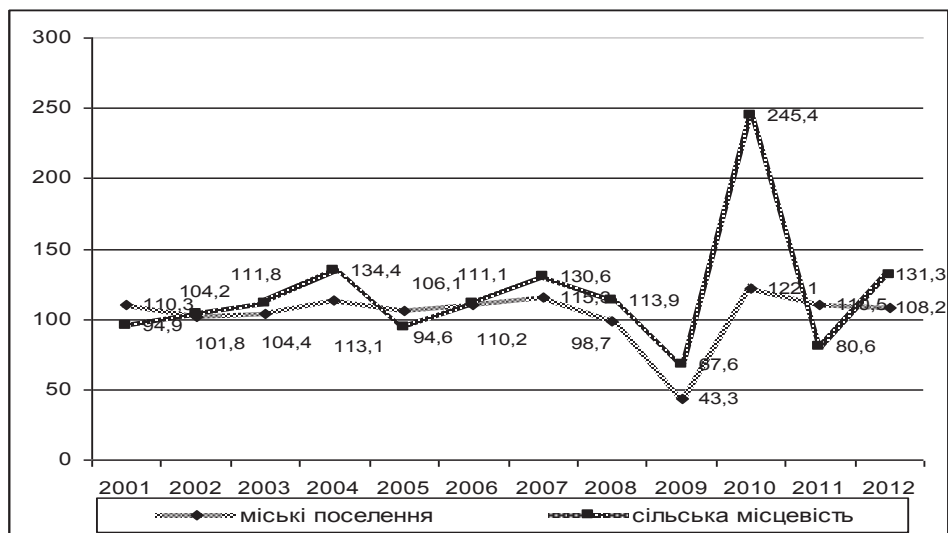

Рис. 9.2. Індекси введення в експлуатацію житла у міських поселеннях та сільській місцевості

Джерело: Житлове будівництво в Україні у 2005-2011 роках. Статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України, 2012.; Прийняття в експлуатацію житла в Україні за 2012 рік. Статистичний бюлетень. Державна служба статистики України. – К. , 2013 [187;188].

Структура інвестицій в основний капітал у житлове будівництво за джерелами фінансування (табл. 9.10) значно змінилася у 2010-2011 рр. Протягом 2006-2009 рр. основними складовими, які становили близько 2-3 всього обсягу інвестицій були кошти населення на будівництво власних квартир та на індивідуальне житлове будівництво. До 10 % інвестицій здійснювались за рахунок кредитів банків та інших позик коштів населення на будівництво власних квартир, 11-14 % - за рахунок власних коштів підприємств та організацій. Кошти бюджетів всіх рівнів не перевищували 5 % у структурі інвестицій у житлове будівництво. У 2010 р. майже втричі зросли обсяги та подвоїлась частка інвестицій на індивідуальне житлове будівництво за рахунок коштів населення, та скоротились обсяги і частки всіх інших складових. У 2011 р. спостерігались аналогічні тенденції посилення активності недержавних організацій і населення в інвестування у житлове будівництво.

Таблиця 9.10

Інвестиції в основний капітал у житлове будівництво за джерелами фінансування за 2006-2011 рр.

	2006		2007		2008		2009		2010		2011	
	млн.грн	%	млн.грн	%	млн.грн	%	млн.грн	%	млн.грн	%	млн.грн	%
Усього	18581,0	100,0	30343,0	100,0	35533,0	100,0	18052,0	100,0	28000,0	100,0	28413,2	100,0
з них за рахунок:												
коштів державного бюджету	624,8	3,4	603,3	2,0	658,0	1,9	271,3	1,5	191,1	0,7	374,1	1,3
коштів місцевих бюджетів	280,3	1,5	340,7	1,1	383,3	1,1	268,0	1,5	136,4	0,5	183,7	0,6
власних коштів підприємств та організацій	2118,4	11,4	3783,3	12,5	5272,2	14,8	2576,9	14,3	2148,4	7,7	2504,0	8,8
кредитів банків та інших позик коштів населення на будівництво власних квартир	1346,7	7,2	2970,2	9,8	3156,2	8,9	1929,1	10,7	1240,0	4,4	1727,5	6,1
коштів населення на будівництво власних квартир	7019,0	37,8	9879,0	32,6	9495,0	26,7	4796,0	26,6	4653,1	16,6	4469,9	15,7
коштів населення на індивідуальне житлове будівництво	5110,0	27,5	8549,0	28,2	11589,0	32,6	5502,0	30,5	16176,2	57,8	15102,9	53,2
інших джерел фінансування	2081,8	11,2	4217,5	13,9	4979,3	14,0	2708,7	15,0	3454,8	12,3	4051,2	14,3

Джерело: Капітальні інвестиції в Україні за 2011 рік. Статистичний бюлетень. – К.: Держкомстат, 2012; Капітальні інвестиції в Україні за 2012 рік. Статистичний бюлетень – К.: Держкомстат, 2013 [184;185].

Обсяги інвестицій у житлове будівництво за регіонами характеризуються наступними даними (табл. 9.11).

Таблиця 9.11

Капітальні інвестиції у житлове будівництво за регіонами у 2013 р.

	тис.грн	у % до попереднього року	у % до загального обсягу інвестицій в основний капітал за регіоном	у % до загального обсягу
Україна	41567	107,8	15,5	100
АР Крим	4144	133,5	26,8	10,0
Вінницька	1256	122,2	20,6	3,0
Волинська	710	79,9	21,3	1,7
Дніпропетровська	1025	107,6	4,8	2,5
Донецька	1738	101,3	6,2	4,2
Житомирська	503	109,1	16,7	1,2
Закарпатська	1083	102,3	40,9	2,6
Запорізька	471	60,8	6,9	1,1
Івано-Франківська	1679	112,7	35,0	4,0
Київська	4446	108,0	21,5	10,7
Кіровоградська	298	95,8	9,2	0,7
Луганська	458	106,3	4,0	1,1
Львівська	2262	97,7	23,0	5,4
Миколаївська	357	104,7	7,1	0,9
Одеська	1733	71,1	14,6	4,2
Полтавська	910	134,8	9,5	2,2
Рівненська	958	115,1	33,8	2,3
Сумська	481	75,0	17,7	1,2
Тернопільська	1045	93,6	35,1	2,5
Харківська	1500	95,0	16,1	3,6
Херсонська	362	93,8	17,0	0,9
Хмельницька	1111	128,7	30,5	2,7
Черкаська	391	96,5	11,5	0,9
Чернівецька	1291	96,8	57,2	3,1
Чернігівська	613	98,1	21,6	1,5
м.Київ	9447	126,3	13,4	22,7
м.Севастополь	1295	109,1	53,9	3,1

Джерело: розраховано за даними Капітальні інвестиції в Україні за 2013 рік. Статистичний бюлетень – К.: Держкомстат, 2014 [180].

У 2013 р. обсяги інвестицій у житлове будівництво зросли у 15 регіонах країни. Більшу частину загального обсягу інвестицій (53 %) було освоєно, як і в попередні роки, у 5 регіонах України: м. Києві (22,7%), Київській (10,7 %), АР Крим (10 %), Львівській (5,4%), Одеській (4,2%) областях. Показники введенного житла традиційно найвищі у м. Києві та перевищують середні показники по країні у 4 рази (табл. 9.12). У розрахунку на 1 тис. осіб наявного населення у 2013 р. найбільше житла введено у Київській області – 881,7 кв.м, що у 3,6 разів перевищує середній показник по Україні (247 кв.м). Високим зазначений показник

зафіксовано також у таких регіонах: м. Севастополь – 795 кв.м., м. Київ – 536 кв.м, Івано-Франківській – 458 кв.м, АР Крим - 492 кв.м. на одну тисячу осіб. Найменше житла на одну тисячу осіб наявного населення у 2013 р. введено в областях: Луганській (79,4 кв.м), Донецькій (95,6 кв.м), Дніпропетровській (92,7 кв.м), Запорізькій (100,9 кв.м), Черкаській (102,9 кв.м).

Таблиця 9.12

Введення в експлуатацію житла за регіонами у 2013 р.

	Введено в експлуатацію, тис.м ² загальної площі		З них за рахунок коштів державного бюджету, тис.м ² загальної площі		на 1000 постійного населення, м ² загальної площі
	усього	у % до попереднього року	усього	у % до попереднього року	
Україна	11217,2	104,4	49,8	72,8	247,6
АР Крим	963,4	131,4	0,2	35,5	492,2
Вінницька	352,4	109,3		-	218,1
Волинська	225,1	74,1	2,1	305,4	216,9
Дніпропетровська	305,5	114,3		-	92,7
Донецька	415,6	120,1		-	95,6
Житомирська	175,2	100,9		-	138,3
Закарпатська	380,2	103,8	7,3	-	303,5
Запорізька	179,6	92,5		-	100,9
Івано-Франківська	631,2	118,5	0,7	-	457,6
Київська	1514,7	129,8	0,8	86,0	881,7
Кіровоградська	109,3	84,2	0,5	16,4	111,0
Луганська	178,2	100,8	0,1	-	79,4
Львівська	675,1	92,3	2,7	106,2	267,8
Миколаївська	122,1	101,4		-	104,3
Одеська	637,3	82,7		-	267,2
Полтавська	197,6	111,8		-	135,8
Рівненська	269,5	112,7	2,2	-	232,9
Сумська	142,6	72,8		-	125,5
Тернопільська	395,4	96,8	5,1	577,5	368,8
Харківська	392,2	103,4	1,6	73,3	143,9
Херсонська	190,3	107,9	4,3	-	177,2
Хмельницька	290,2	80,9	3,1	73,3	222,0
Черкаська	129,7	98,9	0,2	-	102,9
Чернівецька	340,5	83,7		-	376,3
Чернігівська	190,9	99,7	3,5	99,0	179,5
м.Київ	1509,0	100,4	15,5	56,2	536,0
м.Севастополь	304,4	123,5			795,5

Джерело: розраховано за даними Капітальні інвестиції в Україні за 2013 рік. Статистичний бюлетень – К.: Держкомстат, 2014 [180].

У вирішенні житлової проблеми не менш важливе значення має утримання і збереження вже існуючого житла. У 2013 р. загальна площа капітально відремонтованих житлових приміщень становила 815 тис. кв.м, в т.ч. 807 – у містах, 8 – у сільській місцевості, на що витрачено 282,4 млн грн, в т.ч. 278,2 млн грн у містах, 4,2 млн грн – у сільській місцевості. На капітальний ремонт одного квадратного метра загальної площі витрати становили 346,6 грн.

На сьогодні майже єдиним джерелом фінансування капітального ремонту житлового фонду лишаються бюджетні кошти. Проте їх обмеженість призводить до зменшення обсягів ремонту житла і погіршення його технічного стану, тобто прискорення його старіння і вибуття із експлуатації. У 2009 р. в експлуатації знаходилось 5,1 млн кв.м житлового фонду з граничним ступенем зносу (ветхого та аварійного), або 0,6 % від усього житлового фонду, в якому проживало 139,1 тис. осіб [167]. Протягом 2009 р. у зв'язку із ветхістю та аварійністю вибуло із житлового фонду 607,8 тис.кв.м загальної площі. На початок 2009 р. 48 тис. будинків загальною площею 3,9 млн кв.м знаходилось у ветхому, а 12,9 тис. будинків площею 1,1 млн кв.м – в аварійному стані. У 2013 р. в експлуатації знаходилось 4,9 млн кв.м житлового фонду з граничним ступенем зносу (ветхого та аварійного), або 0,6 % від усього житлового фонду, в якому проживало 109,5 тис. осіб. У зв'язку із ветхістю та аварійністю протягом 2013 р. вибуло із житлового фонду 332,9 тис. кв.м загальної площі.

Скорочення мережі об'єктів гуманітарного і медичного призначення стало наслідком прискорених ринкових перетворень, які призвели до обвалу основних показників соціально-економічного розвитку країни. Швидкість трансформації планово-розподільчої системи в економіку ринкового типу і бюджетні обмеження зумовили протиріччя між економічною політикою і реалізацією стратегії реформ у галузях соціальної інфраструктури.

Значення соціальної інфраструктури в прогресі суспільства, відповідальність держави за її розвиток при обмежених фінансових можливостях визначають необхідність оновлення і вдосконалення інвестиційного інструментарію з метою підвищення ефективності витрат і більш повного задоволення потреб суспільства. Як видно із попереднього аналізу, державний і місцеві бюджети не володіють достатніми ресурсами для забезпечення потреб галузей соціальної сфери в інвестиціях. Одним із перспективних вирішень інвестиційної проблеми у житловому будівництві, культурі та туризмі, частково в освіті та охороні здоров'я є поєднання державних і приватних джерел для реалізації інвестиційних програм і проектів.

Необхідність залучення приватного капіталу як для розвинутих, так і перехідних економік підкреслюють експерти Всесвітнього Банку, адже залучення довгострокового приватного капіталу необхідне для забезпечення надійного і безперерйного функціонування об'єктів інфраструктури і забезпечення населення послугами в достатньому розмірі [189].

Таким чином, особливостями інвестиційного розвитку соціальної інфраструктури в Україні у 2001-2013 рр. є наступні:

- Стан більшості об'єктів соціальної сфери, рівень їх благоустрою та безпеки не відповідає сучасним вимогам. Відновлення об'єктів соціальної інфраструктури, вилучення з експлуатації морально і фізично застарілих

фондів та інтенсивність оновлення відбувається вкрай повільно (коефіцієнт відновлення 3,32%, коефіцієнт ліквідації 0,61%, коефіцієнт оновлення 16,09 % у 2010 р.). Недостатньо інтенсивне відновлення та вибуття фондів призводить до нагромадження значної кількості застарілих фондів та збільшення ступеню їх зносу (74,9 % у 2010 р.).

Зниження темпів приросту основних засобів, нагромадження морально і фізично застарілих фондів негативно впливає на ефективність діяльності галузей соціальної інфраструктури. Високий ступінь зносу основних фондів значної частини установ соціальної сфери не дозволяє якісно і своєчасно надавати послуги за місцем проживання. Отже, технічне переозброєння і модернізація має бути метою реформ соціальної сфери, що потребує значних інвестиційних ресурсів.

- Протягом аналізованого періоду 2001-2013 рр. коливання обсягів інвестицій в основний капітал у соціальну інфраструктуру не мали чітко направленої тенденції ні за одним напрямом. Динаміка обсягів інвестицій у соціальну сферу, у тому числі за рахунок держбюджету, та звужений характер інвестиційного процесу свідчать про відсутність чіткої стратегії розвитку галузей соціальної інфраструктури у країні та на регіональному рівні та необхідності її розробки з метою підвищення якості і доступності соціальних послуг.
- Характер інвестиційного процесу в таких галузях, як освіта, охорона здоров'я та соціальна допомога є звуженим (амортизаційні відрахування перевищують обсяг інвестицій). В інших галузях соціальної сфери інвестиції вдвічі перевищують амортизаційні відрахування, що свідчить про їх активний розвиток.
- Роль державних інвестицій в освіту та охорону здоров'я за період 2001-2012 рр. значно зросла та становить майже третину вкладень. У таких галузях, як житлове будівництво, торгівля, діяльність готелів та ресторанів інвестиції за рахунок державного бюджету незначні.
- Обсяги введених в дію соціальних об'єктів за період 1995-2012 рр. значно коливались і переважно мали тенденцію до зниження. Особливо низький рівень введення в дію дошкільних закладів враховуючи перевантаженість існуючих об'єктів.
- При постійному зростанні кількості введених в дію житлових будинків спостерігається значна диференціація за регіонами та видами поселень.

Особливостями структури інвестицій за джерелами фінансування у житлове будівництво є: значне зростання обсягу (у 3 рази) та частки (у 2 рази) інвестицій за рахунок коштів населення на індивідуальне житлове будівництво; скорочення частки інвестицій за рахунок коштів населення та

кредитів банків та інших позик на будівництво власних квартир; зменшення обсягів та частки інвестицій за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів і власних коштів підприємств та організацій.

- Не організовані регулярний збір, актуалізація та комплексний аналіз інформації про об'єкти соціальної інфраструктури з метою постановки і вирішення управлінських завдань.

За умови обмеженості бюджетних коштів, існує необхідність розробки механізму стимулювання інвестицій в об'єкти соціальної інфраструктури з використанням регіональних важелів впливу, методів залучення недержавних форм інвестування та коштів населення. Адже соціальна інфраструктура відіграє виключно важливу роль у прискоренні соціально-економічного розвитку країни, у формуванні трудового потенціалу, в підвищенні рівня життя населення країни

РОЗДІЛ 10. ПРОГНОЗУВАННЯ ПЛАТНИХ ПОСЛУГ

Середньострокове прогнозування платних послуг забезпечує основу для планування та реалізації стратегічних цілей та тактичних завдань довго- та середньострокової державної соціальної політики. У цьому зв'язку для середньострокової державної соціальної політики велике значення має вибір пріоритетних видів послуг та обґрунтованість підходів до їх моделювання. Головна спрямованість результатів прогнозування полягає не тільки у визначенні обсягів платоспроможності населення, але й в інноваційній оцінці споживання платних послуг для якості життя населення і функціонування соціальної інфраструктури.

Обмеженість фінансових ресурсів держави для розвитку соціально важливих галузей, розширення структури індивідуальних потреб і незадовільний стан обслуговування населення викликають попит домогосподарств на платні послуги, що призводить до необхідності визначення перспектив платного споживання послуг у контексті єдиної макроекономічної та грошово-кредитної політики.

Прогнозування розвитку платних послуг повинно доповнювати формування цільових програм, стратегію бюджетного планування.

В якості об'єктів прогнозування обрано попит на платні послуги освіти та охорони здоров'я, як нових та постійно зростаючих видів витрат домогосподарств у структурі споживчих потреб населення. Динаміці платоспроможного попиту відповідає лінійна модель розподілу, охорони здоров'я – лог-лінійна, яка враховує соціальну диференціацію та територіальні відмінності у витратах домогосподарств на медичне обслуговування.

Для моделювання процесів споживання послуг у якості основних факторів, які визначають характер функції споживання, обрано доходи домогосподарств та показники нерівності населення за грошовими доходами (індекс Джині), що дає можливість оцінити вплив на динаміку платоспроможного попиту, по-перше, макроекономічних процесів, по-друге, - диференціації домогосподарств за критерієм доходу.

Головними тенденціями у ретроспективі було поступове зростання платоспроможного попиту на послуги освіти, який початок прогнозованого періоду почав змінюватися на користь послуг охорони здоров'я. З 2004 по 2012 рр. індекс витрат домогосподарств на оплату медичного обслуговування зріс майже в 1,9 разів, тоді як на освіту зменшувався. В середньостроковій перспективі платоспроможний попит на медичні послуги в 1,7 разів перевищить попит на послуги освіти.

У прогностичному періоді спостерігається тенденція до зменшення споживання платного медичного обслуговування. Депривація медичного обслуговування найбільше відчуватиметься серед мало- і частково середньодоходних груп населення. Платоспроможний попит на освіту протягом чотирьох років зростатиме повільно на 1,9 % щорічно.

Для поліпшення реалізації потреб населення за рахунок власних доходів пропонуються інституціональні заходи кредитного та компенсаторного спрямування.

Достовірність прогнозу підтверджується високою ймовірністю результатів, досягнутих за попередні роки.

10.1. Динаміка і структура витрат населення на споживання платних послуг

У сучасному суспільстві послуги стають все більш важливою частиною сфери споживання. В реальній економіці споживання послуг розглядається як процес задоволення потреб населення та як засіб здійснення соціальних комунікацій, що в цілому характеризує якість життя існуючих у суспільстві соціальних верств, груп і прошарків населення.

Орієнтація на розвиток сфери послуг як фактору поліпшення якості життя постійно декларується урядом та українськими політиками як стратегічне завдання розвитку країни. При всій важливості такого підходу до розвитку соціальної політики вище окреслені питання пов'язані не тільки з реалізацією даного курсу, але й з його результативністю.

Структура сфери послуг представлена державними, а також недержавними комерційними закладами. На фоні зростання ролі сфери послуг у суспільному розвитку, спостерігається тенденція до комерціалізації всіх видів її діяльності, незалежно від статусу закладів, що призводить до посилення соціальної диференціації у споживанні соціальних послуг та якості життя.

Формування в економіці країни потужного сегменту платних послуг є проявом невідкладної потреби в інноваційному розвитку і належному духовно-комунікативному кліматі суспільства.

Комерціалізація процесу надання послуг викликає зміни в динаміці та структурі платоспроможного попиту як домогосподарств, так й в економіці закладів сфери послуг. У зв'язку цим особливої актуальності набувають питання аналізу та прогнозування динаміки розвитку та доступності для населення платних видів послуг.

На доступність і розвиток послуг впливають дві групи факторів. По-перше, фактори макроекономічного характеру, в тому числі валовий внутрішній продукт, видатки державного і місцевого бюджетів, доходи населення, заробітна плата. По-друге, фактори поведінкового характеру, зокрема соціодемографічні характеристики населення, географічні, галузеві та суб'єктивні переваги громадян, які в цілому визначають вибір пріоритетів у споживанні послуг.

Про уподобання населення, які обумовлені споживчим попитом і сформувалися протягом 2002-2012 рр., можна судити з таблиці 10.1.

1

Таблиця 10.1

Структура обсягів послуг за видами економічної діяльності (%)

Види діяльності	Обсяг послуг, реалізованих населенню (%)						2012 р. до 2002 р.
	2002	2005	2009	2010	2011	2012	
Усього	100	100	100	100	100	100	
у т.ч. Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	1,0	0,8	1,0	0,9	0,9	0,8	-0,2
Діяльність готелів та ресторанів	3,4	3,7	4,2	4,6	4,4	4,3	+1
Діяльність транспорту та зв'язку	63,4	65,0	60,6	60,0	59,7	57,6	-5,8
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	13,6	11,5	15,3	15,9	15,5	15,8	+2,2
Надання санітарних та комунальних послуг	0,6	0,5	1,2	1,6	1,4	1,5	+0,9
Діяльність у сфері охорони здоров'я	4,0	4,3	6,0	6,3	7,2	6,8	+2,8
Освіта	7,5	6,4	5,2	5,0	4,4	3,9	-3,6
Діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг	4,3	6,1	5,2	4,3	5,2	8,1	+3,8

Джерело: Статистичний щорічник України за 2012 рік. Державна служба статистики України / за ред О.Г. Осауленка. – К.: 2013. – С. 292 [139].

У наведеній таблиці всі платні послуги представлені за трьома групами видів діяльності: по-перше, традиційними; по-друге, обумовленими розвитком сегментів, притаманних ринковій економіці; по-третє, такими, що заміщують надання безоплатних послуг, які гарантуються Конституцією України.

Згідно статистичних даних питома вага витрат населення на традиційні послуги зросла незначно або мала від'ємну динаміку. Питома вага послуг торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку

зменшилися протягом 2002-2012 рр. на 0,2%, діяльність транспорту та зв'язку – на 5,8%, готелів та ресторанів підвищилася на 1%.

Питома вага послуг, необхідних для здійснення господарських функцій суб'єктами економічної діяльності та угод купівлі-продажу майна населення (операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям), підвищилася на 2,2%; послуги санітарного та комунального обслуговування – на 0,9%.

Послуги соціально важливих видів діяльності: освіти, охорони здоров'я, культури, відпочинку та спорту мали неоднакову структурну динаміку. Питома вага послуг освіти зменшилася в загальному обсязі платних послуг населенню з 7,5% до 3,9%, тобто на 3,6%. Послуги, пов'язані з медичним обслуговуванням населення, зросли на 2,8%, культури та дозвілля – на 3.8%.

Очевидно, що кожна з трьох підсистем має специфічні функції, що спрямовані на задоволення різних суспільно-природних потреб населення і держави. Кожній з цих груп потреб притаманні особливі форми реалізації.

Перші дві підсистеми послуг мають відносно сталу організаційну основу функціонування і досить визначений характер взаємовідносин між господарчими суб'єктами та населенням, і тому їх діяльність піддається більш обґрунтованому і достовірному трактуванню порівняно з третьою підсистемою послуг.

Процес платного обслуговування в таких суспільно важливих галузях, як охорона здоров'я, освіта, відпочинок і культура, законодавчо локалізовано переліком послуг, які надаються за планом. Між тим, практика надання платних послуг населенню, особливо в такій критично важливій сфері, як охорона здоров'я, значно перевищує офіційно встановлені межі платного обслуговування.

За даними Світового банку, із бюджетів домогосподарств на медичне обслуговування витрачається 40% від обсягу фінансування галузі «охорона здоров'я», що у перерахунку становить більше 14 млрд грн. При цьому на неформальну оплату витрачається 10% коштів, або 1,3 млрд грн. Наведені дані можуть бути уточнені, проте вони характеризують не прогнозований і не контрольований державними органами обсяг платних послуг в системі охорони здоров'я, що негативно позначається на економіці галузі та стані медичного обслуговування населення.

Прогнозування надання населенню платних послуг повинно виходити зі структурного контексту і, в першу чергу, зосереджуватися на галузевому аспекті.

Аналіз даних таблиці 2 свідчить, що зростання обсягу платних послуг відбувалося, в основному, (за виключенням діяльності у сфері культури, спорту та відпочинку) на 64-67% за рахунок цінового фактору. За рахунок поліпшення економічної діяльності зростання загального обсягу платних послуг відбулося на

33,6% і на 66,4% - за рахунок зростання цін. В освіті відповідно – на 32,1% і 67,9%; в охороні здоров'я – 33,6% і 66,4%; в культурі, спорті, відпочинку та розваг – на 51,2% і 48,8% (табл. 10.2)

Таблиця 10.2

Динаміка обсягу реалізованих населенню платних послуг

Галузі	Млн грн.				Темпи зростання (разів)	Середньорічні темпи зростання (+ підвищення, -зниження)
	2002	2005	2010	2012		
У поточних цінах						
Загальний обсяг послуг, реалізованих населенню	13589,9	27376,9	59660,0	76599,7	5,6	1,188
Освіта	1014,1	1736,6	2961,9	2987,9	2,9	1,112
Охорона здоров'я	543,2	1161,2	3768,1	5153,5	9,5	1,252
Культура спорт, відпочинок	589,4	1670,6	2576,6	6201,4	10,5	1,265
У порівнянних цінах 2002 р. з урахуванням галузевої специфіки						
Загальний обсяг послуг, реалізованих населенню	13671,6	20553,3	22598,5	27791,6	2,03	1,073
Освіта	1020,2	1303,7	1121,9	1084,1	1,06	0,95
Охорона здоров'я	546,5	871,8	1427,3	1869,9	3,4	1,122
Культура, спорт, відпочинок	592,9	1254,2	976,0	2250,1	3,8	1,182

Джерело: Статистичний щорічник України за 2012 рік. Державна служба статистики України / за ред О.Г. Осауленка. – К.: 2013. – С. 290 [139].

Проведений аналіз показав, що зростання обсягу надання послуг має протилежну тенденцію, яка характеризує обмеження доступу громадян до соціально важливих послуг і, як наслідок, до посилення соціальної диференціації в їх споживанні. У зв'язку з цим, перспективи розвитку платних послуг необхідно оцінювати з урахуванням змін у вартості послуг, внаслідок чого можливе або обмеження, або перерозподіл структури споживчих витрат домогосподарств.

Макроекономічна динаміка платоспроможного попиту населення на послуги конкретизується показниками споживання послуг домогосподарствами. Статистичні обстеження свідчать, що у структурі домогосподарств спостерігається в цілому повільне, але неухильне зростання витрат на послуги (табл. 10.3).

Для дослідження проблеми прогнозування важливо враховувати також і другий її аспект, що відображає диференціацію споживання послуг домогосподарствами України і характеризує ефективність державної політики по її регулюванню.

Таблиця 10.3

Структура грошових витрат домогосподарств

Види витрат	Усі домогосподарства											
	У середньому на домогосподарство (грн.)				У % до споживчих витрат				У% до грошових витрат			
	2009	2010	2011	2012	2009	2010	2011	2012	2009	2010	2011	2012
Охорона здоров'я	78,98	89,93	102,24	114,80	3,7	3,6	3,7	3,9	3,3	3,2	3,3	3,5
Товари	44,69	49,48	54,54	61,10	2,1	1,7	2,0	2,1	1,9	1,5	1,8	1,9
Послуги	34,29	40,45	47,70	53,70	1,6			1,8	1,4	1,5	1,7	1,6
Освіта	36,8	39,83	46,49	47,34	1,7	1,6	1,7	1,6	1,5	1,7	1,5	1,4
Відпочинок і культура	47,10	54,48	65,21	70,37	2,2	2,2	2,3	2,4	2,0	2,0	2,1	2,1
Товари	28,32	33,31	40,23	44,70	1,3	1,3	1,4	1,5	1,2	1,2	1,3	1,3
Послуги	18,78	21,18	24,98	25,97	0,9	0,9	0,9	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8

Джерело: Витрати і ресурси домогосподарств України у 2012 році (за даними вибіркового обстеження умов домогосподарств України). Стат. зб. Ч. 1. – К., 2013. – С. 60; Витрати і ресурси домогосподарств України у 2010 році (за даними вибіркового обстеження умов домогосподарств України). Стат. зб. Ч. 1. – К., 2011. – С. 52 [190; 191].

Процес соціальної диференціації розглянуто на прикладі витрат на послуги домогосподарствами, які розподілені за рівнем доходу на економічні та децільні групи.

У першому випадку використовують одинадцять груп, які представлені інтервальним рядом витрат домогосподарств залежно від величини грошових доходів. Такий підхід переважно використовується для вивчення споживання домогосподарствами послуг залежно від їх фінансових можливостей.

У другому випадку використовується статистичне групування домогосподарств за децільними (10%-ми) групами, завдяки чому можна надати якісну оцінку диференційованому споживанню послуг за критерієм справедливості.

У таблицях 10.4-10.7 та рис. 10.1-10.4 представлена динаміка та структура грошових витрат домогосподарств на платні послуги, які в одному випадку розподілені на одинадцять економічних груп за рівнем витрат на послуги, у другому – на десять децільних груп.

Аналіз динаміки і структури грошових витрат домогосподарств свідчить, що платоспроможний попит на послуги охорони здоров'я й освіти випереджає попит на послуги відпочинку і культури по всіх соціально-економічних групах за рівнем доходу. В цілому вектори витрат на медичну допомогу та освіту близькі один до одного за всіма групами домогосподарств, хоча й є певні коливання (табл. 10.4-10.5).

Таблиця 10.4

**Грошові витрати домогосподарств залежно від розміру
середньодушових еквівалентних грошових доходів, 2011р.**

(у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн)

	Усі домогосподарства	У тому числі із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами на місяць, грн										
		До 300,0	300,1-480,0	480,1-660,0	660,1-840,0	840,1-1020,0	1020,1 - 1200,0	1200,1 - 1380,0	1380,1 - 1560,0	1560,1 - 1740,0	1740,1 - 1920,0	Понад 1920,0
Охорона здоров'я	102,24	6,95	22,71	42,63	47,39	62,85	74,60	93,44	95,18	92,73	128,41	152,27
Товари	94,54	6,95	8,01	26,85	31,45	41,31	45,53	53,60	51,55	51,32	70,57	70,67
Послуги	47,70	0,00	14,70	15,78	15,94	21,54	29,07	39,84	43,63	41,41	57,84	82,10
Освіта	46,49	10,26	2,39	17,87	25,31	19,38	26,22	33,64	49,30	63,40	54,11	72,75
Відпочинок і культура	65,91	2,54	10,06	16,04	24,99	22,94	35,42	42,79	51,45	65,71	71,62	125,17
Товари	40,23	2,54	8,72	13,18	17,34	15,87	26,06	30,02	33,92	45,24	44,41	69,34
Послуги	24,98	0,00	1,34	2,86	7,65	6,96	9,36	12,77	17,53	20,47	27,21	55,83

Джерело: Витрати і ресурси домогосподарств України у 2011 році (за даними вибіркового обстеження умов домогосподарств України). Стат. зб. Ч. 1. – К., 2012. – С. 73 [191].

Таблиця 10.5

**Грошові витрати домогосподарств залежно від розміру
середньодушових еквівалентних грошових доходів, 2012 р.**

(у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн)

	Усі домогосподарства	У тому числі із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами на місяць, грн										
		До 480,0	480,1-840,0	840,1-1200,0	1200,1 - 1560,0	1560,1 - 1920,0	1920,1 - 2280,0	2280,1 - 2640,0	2640,1 - 3000,0	3000,1 - 3360,0	3360,1 - 3720,0	Понад 3720,0
Охорона здоров'я	114,80	61,43	61,55	67,79	98,20	120,43	121,35	143,73	146,59	172,94	224,63	236,22
Товари	61,10	31,74	32,80	49,79	58,12	61,53	62,98	73,88	70,43	84,22	115,67	96,71
Послуги	53,70	29,69	28,72	24,00	40,08	58,90	58,37	69,85	76,16	88,72	108,96	139,51
Освіта	47,34	4,37	30,11	25,79	35,93	54,30	51,30	75,54	54,86	60,27	104,06	85,10
Відпочинок і культура	70,37	7,23	23,74	32,04	42,42	68,54	87,60	102,62	128,96	117,49	118,42	217,95
Товари	44,40	6,19	18,86	23,22	28,84	46,08	57,18	62,34	81,25	78,53	58,43	100,80
Послуги	25,97	1,04	4,88	8,82	13,58	22,46	30,42	40,28	47,71	38,96	59,99	117,15

Джерело: Витрати і ресурси домогосподарств України у 2012 році (за даними вибіркового обстеження умов домогосподарств України). Стат. зб. Ч. 1. – К., 2013. – С. 81 [190].

Рис. 10.1. Грошові витрати домогосподарств залежно від розміру середньодушових еквівалентних грошових доходів, (в середньому на місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн., 2011 р

Джерело: Витрати і ресурси домогосподарств України у 2011 році (за даними вибіркового обстеження умов домогосподарств України). Стат. зб. Ч. 1. – К., 2012

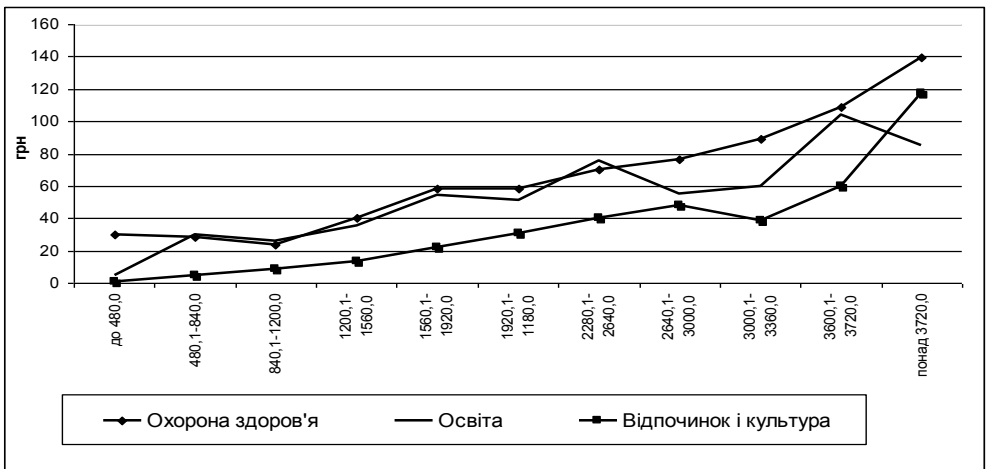

Рис. 10.2. Грошові витрати домогосподарств залежно від розміру середньодушових еквівалентних грошових доходів, 2012

Джерело: Витрати і ресурси домогосподарств України у 2012 році (за даними вибіркового обстеження умов домогосподарств України). Стат. зб. Ч. 1. – К., 2013 [191].

Таблиця 10.6

**Структура грошових витрат домогосподарств залежно від розміру
середньодушових еквівалентних грошових доходів, 2012 р. (%)**

	Усі до- могос- - подар - ства	До 480,0	480,1- 840,0	840,1- 1200, 0	1200,1 - 1500,0	1500,1 - 1920,0	1920,1 - 2280,0	2280,1 - 2640,0	2640,1 - 3000,0	3000,1 - 3360,0	3360,1 - 3720,0	Понад 3720,0
Охорона здоров'я	3,5	5,1	3,1	3,1	3,7	3,6	3,3	3,4	3,2	3,7	4,0	3,4
Товари	1,9	2,6	1,6	2,0	2,2	1,8	1,7	1,7	1,6	1,8	2,1	1,8
Послуги	1,6	2,5	1,5	1,1	1,5	1,8	1,6	1,7	1,6	1,9	1,9	1,2
Освіта	1,4	0,4	1,5	1,2	1,4	1,6	1,4	1,8	1,2	1,3	1,9	1,2
Відпочинок і культура	2,1	0,6	1,2	1,5	1,6	2,1	2,4	2,5	2,8	2,5	2,1	3,1
Товари	1,3	0,5	1,0	1,1	1,1	1,4	1,6	1,5	1,8	1,7	1,0	1,4
Послуги	0,8	0,1	0,2	0,4	0,5	0,7	0,8	1,0	1,0	0,8	1,1	1,7

Джерело: Витрати і ресурси домогосподарств України у 2012 році (за даними вибіркового обстеження умов домогосподарств України). Стат. зб. Ч. 1. – К., 2013. – С. 82 [190].

Таблиця 10.7

**Структура грошових витрат домогосподарств залежно від розміру
середньодушових еквівалентних грошових доходів, 2011 р.**

(у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, %)

	Усі до- могос- - подар - ства	До 300,0	300,1- 480,0	480,1- 600,0	600,1- 840,0	840,1- 1020,0	1020,1 - 1200,0	1200,1 - 1380,0	1380,1 - 1560,0	1560,1 - 1740,0	1740,1 - 1920,0	Понад 1920,0
Охорона здоров'я	3,3	1,0	1,8	2,5	2,2	3,3	3,3	3,6	3,2	2,8	3,6	3,3
Товари	1,8	1,0	0,6	1,6	1,5	2,2	2,0	2,1	1,7	1,5	2,0	1,5
Послуги	1,5	0,0	1,2	0,9	0,7	1,1	1,3	1,5	1,5	1,3	1,6	1,8
Освіта	1,5	1,5	0,2	1,0	1,2	1,0	1,2	1,3	1,6	1,9	1,5	1,6
Відпочинок і культура	2,1	0,4	0,8	0,9	1,1	1,2	1,6	1,7	1,7	2,0	2,0	2,7
Товари	1,3	0,4	0,7	0,7	0,8	0,8	1,2	1,2	1,1	1,4	1,2	1,5
Послуги	0,8	0,0	0,1	0,2	0,3	0,4	0,4	0,5	0,6	0,6	0,8	1,2

Джерело: Витрати і ресурси домогосподарств України у 2011 році (за даними вибіркового обстеження умов домогосподарств України). Стат. зб. Ч. 1. – К., 2012 [191].

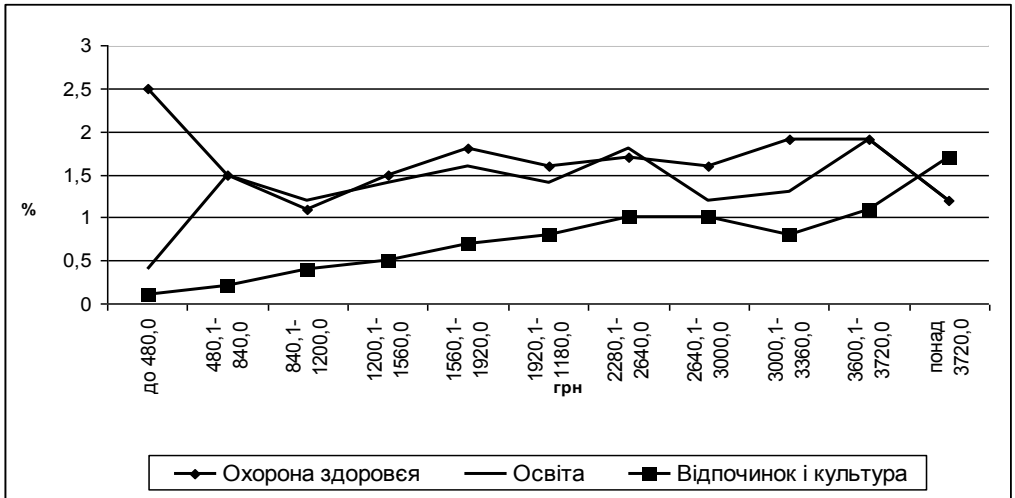

Рис. 10.3. Структура грошових витрат домогосподарств залежно від розміру середньодушових еквівалентних грошових доходів, 2012

Джерело: Витрати і ресурси домогосподарств України у 2012 році (за даними вибіркового обстеження умов домогосподарств України). Стат. зб. Ч. 1. – К., 2013 [191].

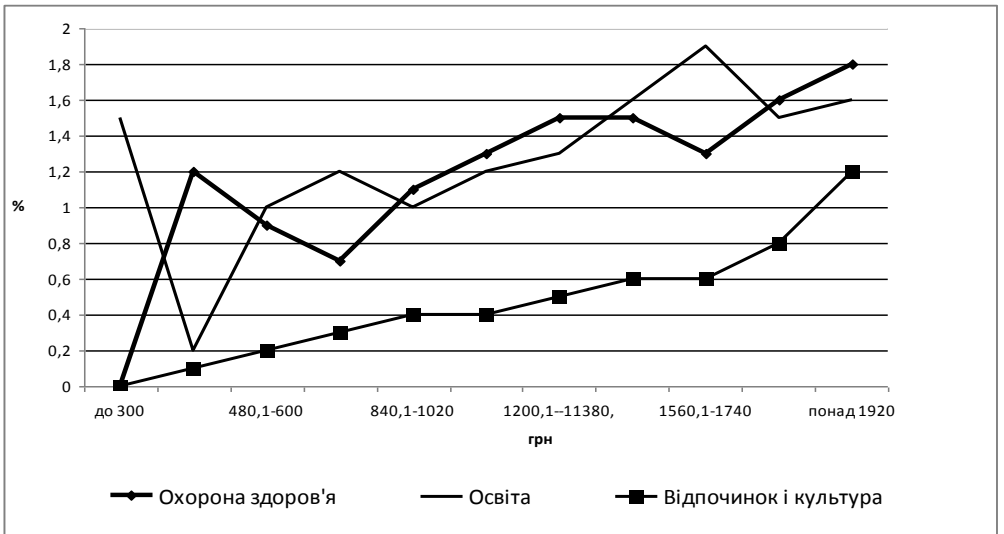

Рис. 10.4. Структура грошових витрат домогосподарств залежно від розміру середньодушових еквівалентних грошових доходів, 2011

Джерело: Витрати і ресурси домогосподарств України у 2011 році (за даними вибіркового обстеження умов домогосподарств України). Стат. зб. Ч. 1. – К., 2012

Характерно, що у малодохідних групах населення витрати на медицину й освіту коливаються незначно, що говорить про часту зміну динаміки потреб на ці види послуг. У середніх і високодохідних групах домогосподарств витрати на охорону здоров'я випереджають витрати на освіту. Найбільш чітко ця тенденція проявлялася в 2012 р. та 2013 р. на прикладі розподілу витрат домогосподарств за децильними (10%-ми) групами (табл. 10.8-10.11; рис. 10.5-10.8).

Таблиця 10.8

Грошові витрати домогосподарств за децильними (10%-ми) групами залежно від розміру середньодушових еквівалентних грошових доходів, 2012 р.

(у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, %)

	Усі домогосподарства	Перша	Друга	Третя	Четверта	П'ята	Шоста	Сьома	Восьма	Десята	Десята
Охорона здоров'я	102,24	44,64	66,314	75,46	83,27	101,43	95,59	100,73	128,15	141,09	186,13
Товари	54,54	29,96	42,57	46,81	50,03	54,12	53,02	54,57	64,79	69,84	79,75
Послуги	47,7	14,68	23,57	28,65	33,24	47,31	42,57	46,16	63,36	74,25	106,38
Освіта	46,49	20,39	18,71	30,17	30,05	37,51	53,56	61,371	64,35	68,12	80,37
Відпочинок і культура	65,21	21,16	24,26	36,34	36,94	49,2	57,01	66,83	79,91	102,69	177,92
Товари	40,23	15,26	17,52	26,42	26,08	34,38	37,15	44,73	49,66	65,3	85,89
Послуги	24,98	5,9	6,74	9,98	10,89	14,82	19,86	22,1	30,25	37,39	92,03

Джерело: Витрати і ресурси домогосподарств України у 2012 році (за даними вибіркового обстеження умов домогосподарств України). Стат. зб. Ч. 1. – К., 2013. – С. 85 [191].

Таблиця 10.9

Структура грошових витрат домогосподарств за децильними (10%-ми) групами залежно від розміру середньодушових еквівалентних грошових доходів, 2012 р.

(у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, %)

	Усі домогосподарства	Перша	Друга	Третя	Четверта	П'ята	Шоста	Сьома	Восьма	Десята	Десята
Охорона здоров'я	3,3	2,3	3,5	3,4	3,4	3,7	3,1	3,0	3,5	3,4	3,3
Товари	1,8	1,5	2,3	2,4	2,0	2,0	1,7	1,6	1,8	1,7	1,4
Послуги	1,5	0,8	1,2	1,3	1,4	1,7	1,4	1,4	1,7	1,7	1,9
Освіта	1,5	1,1	1,0	1,3	1,2	1,4	1,7	1,8	1,8	1,6	1,4
Відпочинок і культура	2,1	1,1	1,3	1,6	1,5	1,8	1,8	2,0	2,2	2,5	3,2
Товари	1,3	0,87	0,9	1,2	1,1	1,3	1,2	1,3	1,4	1,6	1,6
Послуги	0,8	0,3	0,4	0,4	0,4	0,5	0,6	0,7	0,8	0,9	1,6

Джерело: Витрати і ресурси домогосподарств України у 2012 році (за даними вибіркового обстеження умов домогосподарств України). Стат. зб. Ч. 1. – К., 2013. – С. 87 [191].

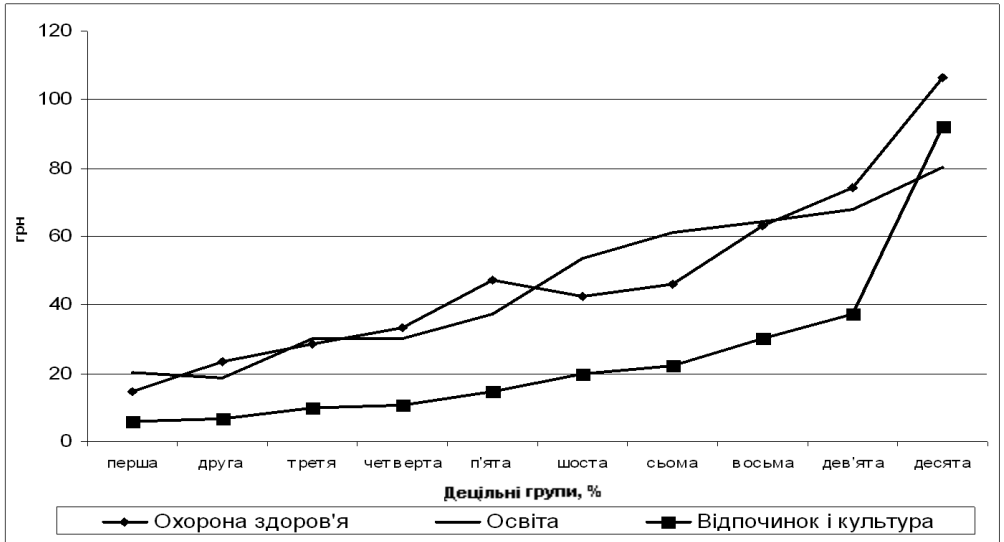

Рис. 10.5. Грошові витрати домогосподарств за децильними (10%-ми) групами залежно від розміру середньодушових еквівалентних грошових доходів (в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.), 2012 р

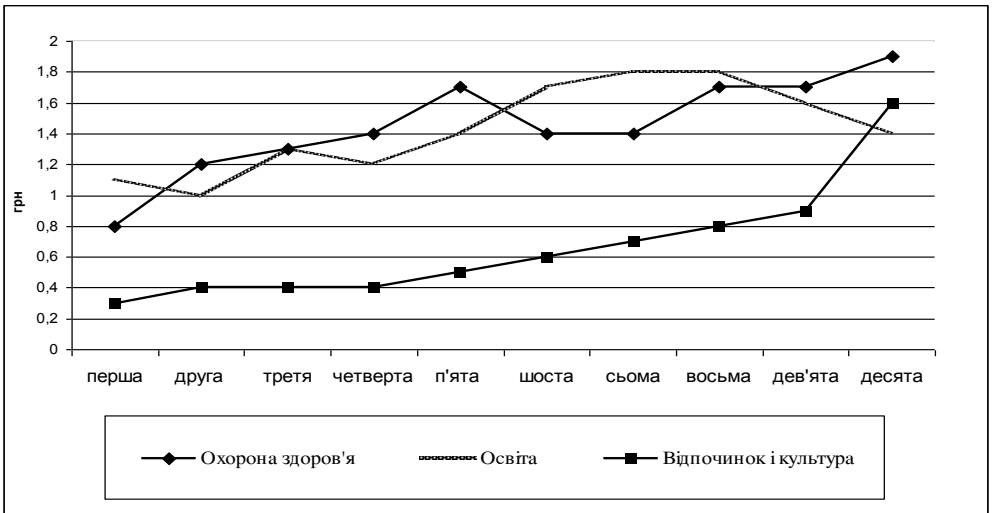

Рис. 10.6. Структура грошових витрат домогосподарств за децильними (10%-ми) групами залежно від розміру середньодушових еквівалентних грошових доходів (в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, відсотків), 2012 р

Таблиця 10.10

Грошові витрати домогосподарств за децильними (10%-ми) групами залежно від розміру середньодушових еквівалентних грошових доходів, 2013 р.

(у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, %)

	Усі домогосподарства	Перша	Друга	Третя	Четверта	П'ята	Шоста	Сьома	Восьма	Дев'ята	Десята
Охорона здоров'я	114,8	62,25	70,81	89,72	94,21	104,15	120,22	124,07	126,33	148,14	208,23
Товари	61,1	35,41	47,05	55,2	54,54	61,42	62,59	61,09	67,75	70,96	95,08
Послуги	53,7	26,84	23,76	34,52	39,67	42,73	57,63	62,98	58,58	77,18	113,15
Освіта	47,34	27,8	24,91	32,55	31,1	43,76	53,71	58,73	52,15	70,79	77,91
Відпочинок і культура	70,37	17,39	33,38	34,51	49,96	46,47	68,25	79,2	92,86	114,85	160,72
Товари	44,4	6,16	24,45	23,96	34,3	32,4	44,54	53,565	59,1	71,28	83,01
Послуги	25,97	27,8	8,93	10,55	15,66	14,07	23,71	25,64	33,76	43,57	77,71

Джерело: Витрати і ресурси домогосподарств України у 2013 році (за даними вибіркового обстеження умов домогосподарств України). Стат. зб.– К., 2014 [190].

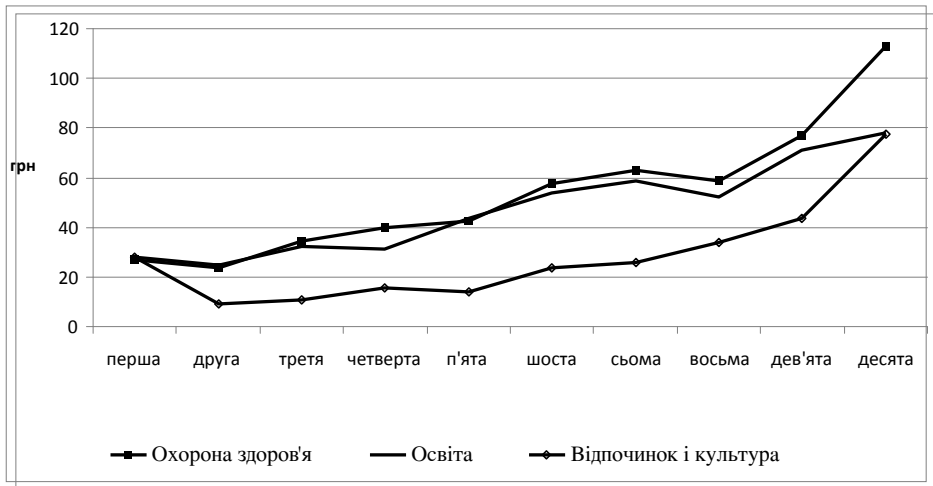

Рис. 10.7. Грошові витрати домогосподарств за децильними групами (10%-ми) групами залежно від розміру середньодушових еквівалентних грошових доходів (у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.), 2013 р.

Таблиця 10.11

Структура грошових витрат домогосподарств за децильними (10%-ми) групами залежно від розміру середньодушових еквівалентних грошових доходів, 2013 р.

(у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, %)

	Усі домогосподарства	Перша	Друга	Третя	Четверта	П'ята	Шоста	Сьома	Восьма	Дев'ята	Десята
Охорона здоров'я	3,5	3,0	3,3	3,8	3,7	3,6	3,6	3,5	3,3	3,4	3,6
Товари	1,9	1,7	2,2	2,3	2,2	2,1	1,9	1,37	1,8	1,7	1,6
Послуги	1,6	1,3	1,1	1,5	1,5	1,5	1,7	1,8	1,5	1,7	2,0
Освіта	1,4	1,4	1,1	1,4	1,2	1,5	1,6	1,7	1,4	1,6	1,3
Відпочинок і культура	2,1	1,2	1,5	1,5	1,9	1,6	2,1	2,2	2,4	2,6	2,8
Товари	1,3	0,9	1,1	1,1	1,3	1,1	1,4	1,5	1,5	1,7	1,5
Послуги	0,8	0,3	0,4	0,4	0,6	0,5	0,7	0,7	0,9	0,9	1,3

Джерело: Витрати і ресурси домогосподарств України у 2013 році (за даними вибіркового обстеження умов домогосподарств України). Стат. зб.. – К., 2014.- С. 93 [190].

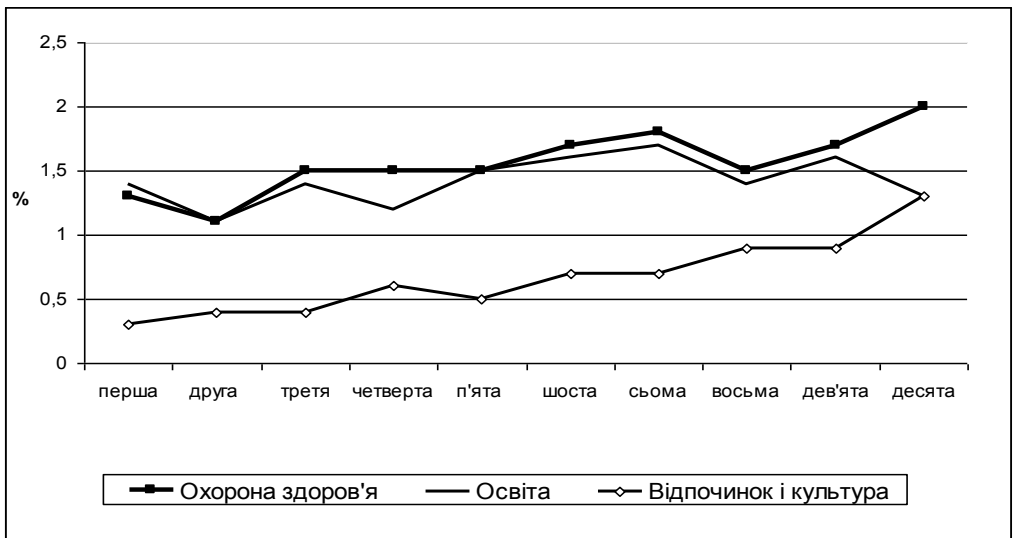

Рис. 10.8. Структура грошових витрат домогосподарств за децильними групами (10%-ми) залежно від розміру середньодушових еквівалентних грошових доходів (у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, відсотків), 2013 р.

Витрати на відпочинок і культуру значно диференційовані як по соціально-економічних групах, так і по децильних групах домогосподарств. У домогосподарствах, які відносяться до п'ятого-десятого децилей, витрати на цей вид послуг помітно вищі, ніж у домогосподарствах, які відносяться до першого-четвертого децилей.

Найбільш високі витрати на відпочинок та культуру спостерігаються у домогосподарствах двох останніх децилей (дев'ятому та десятому), що свідчить про креативний характер цих видів потреб у більш заможних верств населення. Проте рівень платоспроможного попиту в усіх домогосподарствах не перевищує попит на медичне обслуговування й освіту.

Із точки зору розвитку основних тенденцій платоспроможного попиту населення на послуги, особливу зацікавленість викликає сценарне моделювання розподілу структури домогосподарства за самооцінкою своїх доходів залежно від обсягу зростання грошових доходів. У таблиці 10.12 та на рис. 10.9 представлена самооцінка домогосподарствами рівня своїх доходів за видами потреб, у тому числі й на соціально важливі послуги.

Таблиця 10.12

Розподіл домогосподарств за рівнем своїх доходів, економічними очікуваннями на наступні 12 місяців за децильними (10%-ми) групами залежно від розміру середньодушових еквівалентних грошових доходів

	Усі домогосподарства	Перша (нижча)	Друга	Третя	Четверта	П'ята	Шоста	Сьома	Восьма	Дев'ята	Десята
Із загальної кількості частка домогосподарств (%), які повідомили, що при значному збільшенні доходів вони б спрямували додаткові кошти в першу чергу на:											
Їжу	20,7	38,6	34,1	29,9	22,7	21,1	20,5	12,9	12,2	9,2	6,2
Одяг, взуття	31,2	53,7	40,8	38,3	35,4	31,4	28,8	26,6	24,4	19,0	13,3
Побутову техніку	32,3	36,3	37,0	30,7	34,0	38,1	32,6	32,6	31,1	27,0	23,3
Лікування	47,0	39,3	48,4	54,6	51,2	51,6	50,1	47,6	43,6	42,9	41,1
Відпочинок	53,2	31,4	41,2	41,8	46,6	48,9	54,0	58,3	63,0	71,3	75,8
Освіту	18,0	22,4	16,9	17,0	17,9	20,4	18,8	17,7	18,1	17,5	13,1
Автомобіль	16,4	10,2	11,7	12,5	12,1	11,5	15,1	17,6	21,7	23,1	28,8
Житло	44,0	46,3	43,0	41,8	41,3	41,6	42,4	44,8	45,1	47,5	46,0
Накопичення	26,8	16,1	21,6	25,4	29,0	27,4	28,3	29,9	27,8	29,5	33,4
Розвиток підприємництва	5,4	2,7	1,9	1,9	3,9	4,7	4,7	5,3	7,9	6,9	13,8
Інше	2,9	1,1	2,4	3,3	3,7	2,4	3,1	4,2	3,0	2,4	3,5

Джерело: Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів (дані вибіркового опитування домогосподарств у січні 2013 року). Стат. збірник. – К., 2014. – С. 49 [192].

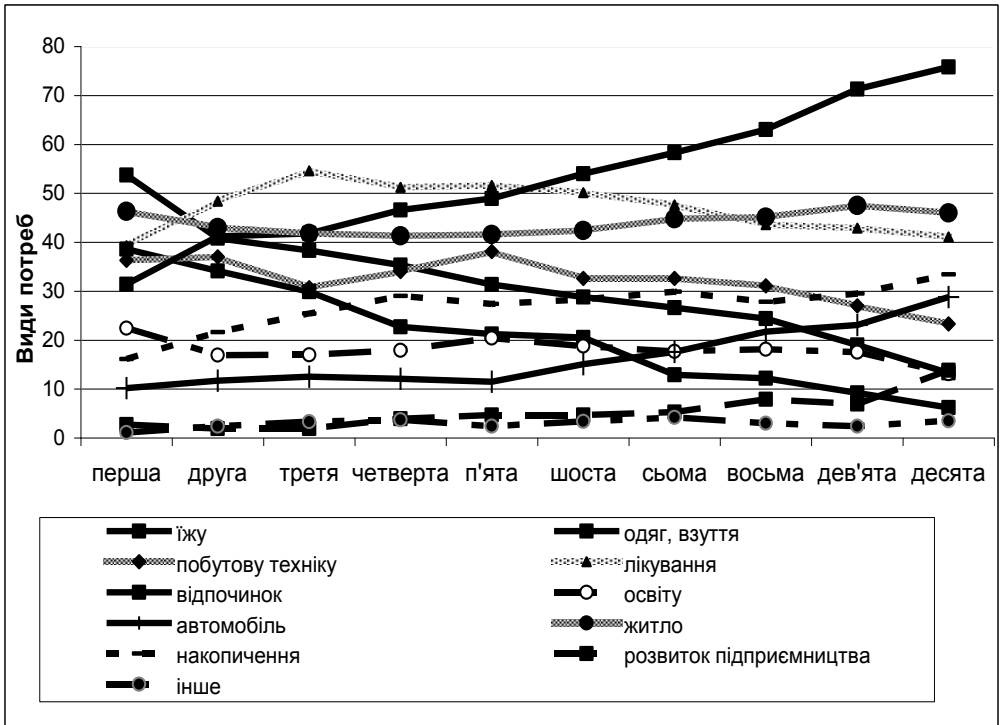

Рис. 10.9. Розподіл домогосподарств за напрямками спрямування додаткових коштів при умові значного збільшення їх доходів, за децильними (10%-ми) групами залежно від розміру середньодушових еквівалентних грошових доходів, 2013 р.

Із наведеної інформації видно, що у малодохідних групах населення превалюють витрати на фізіологічні потреби: одяг, взуття, житло, їжу та лікування. При цьому вже в другій, третій, четвертій та п'ятій групі потреба в платних послугах охорони здоров'я виходить на перше місце.

В інших групах домогосподарств (з п'ятої по десяту), які мають більш високий рівень доходів, платоспроможний попит на лікування поступово знижується і залишається на третьому місці. У цих домогосподарствах найбільш перспективною є потреба у відпочинку і культурі.

Платоспроможний попит на послуги закладів освіти займає восьме місце серед споживчих потреб населення за критерієм економічного очікування. Відкладення задоволення потреб на освіту свідчить, що в перспективі домогосподарства пасивно відносяться до витрачання додаткових коштів на навчання. Виявлення такої тенденції протирічить світовим і європейським

тенденціям і свідчить про необхідність стимулювання збільшення домогосподарствами витрат на набуття освіти.

Багатосторонній аналіз формування платоспроможного попиту на послуги соціальної інфраструктури налаштовує на використання прогностно-аналітичного інструментарію, який дозволяє враховувати динамічний (зміни в часі) та дистрибутивний (зміни в структурній диференціації) діапазон факторів, що впливають на платоспроможність домогосподарств у сфері платного обслуговування.

Потенціал розширення послуг закладами соціальної інфраструктури, який спирається на повільні темпи економічного зростання національної економіки, майже вичерпаний. У цих умовах прийнятні, з точки зору рівня життя та задоволення суспільних та індивідуальних потреб, темпи зростання послуг можуть бути забезпечені за рахунок оплати їх домогосподарствами при запровадженні механізмів часткової компенсації, а також за рахунок здійснення позитивних змін у структурі галузей соціальної інфраструктури, які сприятимуть розширенню обсягів надання послуг і підвищенню їх якості.

В умовах України розрахунковий комплекс моделей прогнозування платних послуг має відповідати наступним вимогам:

- дозволяти здійснювати прогностні розрахунки на коротко- і середньострокову перспективу;
- забезпечувати моделювання економічної динаміки та структурних змін в системі платного обслуговування;
- дезагрегувати платні послуги по видах економічної діяльності;
- використовувати в якості екзогенних факторів параметри економічної політики;
- враховувати взаємний вплив державних (бюджетних) та ринкових (комерційних) тенденцій на результати прогностного моделювання;
- реалізовувати можливість поведінкової ситуації домогосподарств та технологічних змін в економіці для оцінки платоспроможного попиту;
- включати в модельний комплекс платних послуг механізмів розвитку соціальної інфраструктури з метою реалізації потреб домогосподарств.

Формування прогностно-аналітичного інструментарію, який задовольняє наведеним вимогам, дозволить отримати якісні та надійні оцінки результатів реалізації сценаріїв розвитку доступних для домогосподарств платних послуг.

Прогностні моделі мають бути спрямовані на вирішення наступних завдань:

- оцінка тенденцій динаміки платних послуг;
- пропозиція найбільш ефективних засобів прогнозування, які застосовуються в економічних дослідженнях;

- виявлення проблем, які можуть виникнути в перспективі у життєвому рівні населення і для вирішення яких повинна бути розроблена превентивна соціальна політика.

10. 2. Особливості прогнозування платоспроможного попиту на платні послуги

Метою дослідження є ретроспективний факторний аналіз об'єктивних тенденцій розвитку та розробка методів прогнозування платоспроможного попиту населення на платні послуги.

Складність роботи полягає в тому, що дотепер майже не існує прикладів, які можна розглядати у якості соціально-економічного аналогу вивчення платоспроможного попиту населення на послуги.

Другою складністю є наповнення обраної моделі прогнозування конкретною і якісною інформацією. Точність та повнота первинної інформації, реальні можливості її збору і обробки впливають на вибір типів моделей, результати якої можуть отримати практичне застосування.

У зв'язку з цим у дослідженні використовується дескриптивна модель прогнозування. Її вибір пояснюється необхідністю виявлення статистичних закономірностей і аналізу взаємодії факторів, характерних для диференційованого процесу споживання послуг, оцінки ймовірнісних шляхів розвитку процесу споживання та прогнозування платних послуг у середньостроковій перспективі.

Для прогнозування платоспроможного попиту обрано два фактори, які визначають кількісний та якісний підхід до аналізу споживання. Одним з головних факторів, що характеризує кількісний аспект, є грошові доходи населення. Їх рівень спричиняє прямий вплив на платоспроможний попит. Тому функції попиту добре підтверджуються статистичними даними і можуть допомогти у виборі моделі (формули) прогнозування. Наприклад, неоднозначно доводиться сприймати висновок, що оскільки попит на численні блага із зростанням доходів змінюються нелінійно, то моделі цільової функції, які індукують лінійні функції попиту, є неадекватними. Попит на послуги визначає потреби більш високого порядку і є нагальними для домогосподарств з різним рівнем добробуту. Тому функції попиту характеризують залежності, лінійність яких є у багатьох випадках є об'єктивною і легко виявляється та перевіряється емпірично.

Другий фактор, пов'язаний з диференціацією доходів населення, характер і рівень яких коригує динаміку і структуру платоспроможного попиту. Отже, соціальна і регіональна диференціація доходів опосередковано впливає на обсяг витрат населення на послуги. Масштаб цієї диференціації є значною і його врахування необхідне для оцінки динаміки платоспроможного попиту.

Аналіз платоспроможного попиту та його прогнозування здійснюється у поточних та порівняних цінах, що дозволяє елімінувати ціновий фактор і достовірно оцінити динаміку попиту на платні послуги по окремих галузях соціальної інфраструктури. У якості фактору диференціації використовується коефіцієнт Джині. Також для аналізу використовується критерій (індекс) нерівності доходів Аткінсона. Індекс Аткінсона має значення від 0 до 1 і визначає динаміку зменшення диференціації доходів населення, а також рівень поліпшення соціального добробуту і зростання платоспроможного попиту на послуги для домогосподарств, доходи яких гіпотетично можуть зростати.

Математична модель споживання послуг. Прогнозування процесу споживання послуг потребує попереднього аналізу поставленої проблеми з тим, щоб чітко сформулювати завдання і прийняті пропущення (передумови).

Такий підхід передбачає визначення основних рис та властивостей процесу, що моделюється, вивчення його закономірностей, а також абстрагування від другорядних аспектів та тих моментів споживання послуг, які недостатньо фіксуються статистичними і соціологічними дослідженнями, наприклад, деталізовану функціонально-галузеву структуру споживання. Для теоретико-аналітичного дослідження споживання послуг, у якості основних показників обрано грошові доходи населення, які в основному детермінують обсяг витрат домогосподарств на послуги, індекс нерівності Джині, що характеризують рівень диференціації витрат і споживання населенням послуг, індекс Аткінсона.

Індекс Джині дозволяє визначити вплив диференціації доходів населення на платоспроможний попит. Особливістю даного індексу є те, що дається оцінка впливу доходу населення без врахування диференціації його по децильних або по соціально-економічних групах населення.

Коефіцієнт Джині найбільш чутливий до зміни середнього рівня доходу і не враховує структурні зрушення у доходах населення. Тобто за межами дослідження залишається оцінка впливу різних за рівнем доходів груп населення на попит. У зв'язку з цим при аналізі доцільно використати індекс Аткінсона, який дозволяє оцінити поведінку споживачів і відповідно внесок різних за рівнем доходів груп населення у розвиток платоспроможного попиту.

Для вивчення закономірностей у сфері споживання послуг використовується лінійна модель, оскільки переслідується головна мета – визначити динаміку платоспроможного попиту населення на соціально важливі послуги, яка має лінійний характер розвитку, залишаючи при цьому поза межами дослідження кількісний аналіз структури попиту, який відрізняється від лінійних економічних процесів. Попит населення на такі соціально важливі послуги як освіта і охорона здоров'я при зростанні доходів практично не замінюється іншими споживчими благами.

Таким чином, для оцінювання еластичності попиту на послуги системи охорони здоров'я та освіти можна використати наступні рівняння:

$$\ln(\text{витр. на ох. здоров'я}) = \alpha_0 + \alpha_1 \ln(\text{середній дохід}) + \alpha_2 \ln(\text{нерівність}), \quad (1)$$

$$\ln(\text{витрати на освіту}) = \beta_0 + \beta_1 \ln(\text{середній дохід}) + \beta_2 \ln(\text{нерівність}), \quad (2)$$

При моделюванні платоспроможного попиту такий підхід до формалізації процесу споживання, де враховується диференціація населення за доходами, у наукових дослідженнях не застосовувався.

У рівняннях (1)-(2) коефіцієнти α_1 , β_1 та α_2 , β_2 є еластичностями попиту на послуги системи охорони здоров'я та освіти залежно від зростання середніх доходів та нерівності населення за доходами відповідно. В якості індексів нерівності використано: індекс Джині, який найбільш чутливий до дистрибутивних зрушень в околі медіанного доходу та індекс Аткінсона (зі значеннями параметру 0.25, 0.5, 1, 1.5, 2). При збільшенні параметру індексу Аткінсона більша вага надається доходам в нижній частині кривої розподілу, тобто тієї частки населення, доходи якої менше медіанного рівня. Таким чином, використання різних індексів нерівності з різними значеннями параметрів дозволяє оцінити вплив дистрибутивних зрушень в різних сегментах розподілу доходів на платоспроможний попит населення. Результати обчислень наведені в поточних цінах (табл. 13-16) та в порівняльних цінах 2002 року (табл. 17-20).

У поточних цінах.

Охорона здоров'я. В таблицях 13, 14 наведено індекси еластичності попиту на послуги охорони здоров'я за двома критеріями протягом 2004-2012 років: нерівності населення за доходами та динамікою середніх доходів населення. Аналіз розрахунків показує, що посилення процесу нерівності спричиняє істотний вплив на платоспроможний попит на медичні послуги, особливо на попит домогосподарств з низькими доходами. Негативний вплив нерівності на платоспроможний попит за весь період дослідження був максимальним в 2004 році. У цьому році зростання нерівності, виміряної за індексом Джині, на 1% спричинив зменшення попиту на 3,8%. Для груп домогосподарств із доходами вищими за середні зростання нерівності на 1%, виміряної за індексом Аткінсона, еквівалентне скороченню попиту на 1,9% (відповідно значенню параметру 0,25). Для бідніших груп домогосподарств цей негативний вплив зростає. При значенні параметру 1,5 він становить 6%, тобто, зростання індексу Аткінсона на 1% еквівалентне скороченню попиту на 6% (табл. 10.13). В цілому фактор нерівності протягом шести років (2006-2010) був нейтральним по відношенню до платоспроможного попиту домогосподарств на послуги охорони здоров'я. В останні роки (2011-2012) його дія дещо посилювалась.

Таблиця 10.13

**Динаміка еластичності попиту на послуги системи охорони
здоров'я по нерівності**

Індекс нерівності	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Джині	-3,795	-1,577	*	*	*	*	*	-1,040	-0,805
A0.25	-1,897	*	*	*	*	*	*	*	*
A0.5	-2,225	*	*	*	*	*	*	*	*
A1	-3,335	*	*	*	*	*	*	-0,659	*
A1.5	-5,965	-6,219	*	*	*	*	*	-0,780	-0,533
A2	*	-6,788	*	*	*	*	*	-0,828	*

* Статистично не відрізняється від нуля.

Джерело: розраховано авторами

Аналіз впливу динаміки грошових доходів на платоспроможний попит свідчить про його зростання незалежно від рівня диференціації домогосподарств за доходами. У 2004 р. індекс платоспроможного попиту домогосподарств на лікування складав 0,517, в 2012 р. — 0,965. Серед домогосподарств різними за доходами індекс платоспроможності залишається досить високим і поступово наближається до 1 (табл. 10.14). Якщо в 2004 р. він становив 0,517, то в 2012 р. — 0,965. Бідні домогосподарства намагаються витрачати грошові кошти на лікування, хоча динаміка платоспроможності знижується із зменшенням їх доходів (табл. 10.14).

Таблиця 10.14

**Динаміка еластичності попиту на послуги системи охорони здоров'я по
економічному зростанню**

Індекс нерівності	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Джині	0,517	0,794	0,833	0,871	0,922	0,946	0,948	0,929	0,965
A0.25	0,477	0,799	0,838	0,867	0,950	0,975	0,974	0,950	0,985
A0.5	0,447	0,770	0,818	0,865	0,937	0,960	0,959	0,934	0,974
A1	0,331	0,633	0,739	0,861	0,911	0,930	0,932	0,905	0,956
A1.5	*	*	0,614	0,857	0,892	0,909	0,915	0,885	0,947
A2	*	*	0,760	0,858	0,888	0,906	0,920	0,882	0,952

* Статистично не відрізняється від нуля.

Джерело: розраховано авторами

Освіта. Аналіз еластичності платоспроможного попиту на послуги освіти представлено у таблицях 10.15 та 10.16. По аналогії з охороною здоров'я для аналізу обрано два фактори: нерівність та динаміка грошових доходів домогосподарств. З 2004 по 2006 рр. фактор диференціації населення за рівнем доходів мав істотний вплив на платоспроможний попит на послуги освіти як у часі, так й по економічній структурі домогосподарств. За останні сім років (2007-2012) фактор нерівності не впливав на платоспроможний попит населення на

послуги освіти. Індекс нерівності, як свідчать розрахунки, не відрізняється від нуля (табл.10.15). Це говорить про те, що домогосподарства споживчий пріоритет надавали витратам на здобуття освіти.

Таблиця 10.15

Динаміка еластичності попиту на послуги системи освіти по нерівності

Індекс нерівності	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Джині	-5,019	-3,327	-3,648	*	*	*	*	*	*
A0.25	-2,540	*	*	*	*	*	*	*	*
A0.5	-2,988	*	-2,219	*	*	*	*	*	*
A1	-4,529	-3,597	-4,237	*	*	*	*	*	*
A1.5	-8,270	-8,352	-7,999	*	*	*	*	*	*
A2	*	*	-5,463	*	*	*	*	*	*

* Статистично не відрізняється від нуля.

Джерело: розраховано авторами

Ця тенденція підтверджується кореляцією динаміки платоспроможного попиту й доходів громадян. Індеси платоспроможності населення на послуги освіти поступово зростали протягом 2004-2012 рр. При цьому домогосподарства з невисокими доходами, як показує коефіцієнт Аткінсона, збільшували витрати на освітні послуги після 2006 року. У 2012 р. спостерігалось уповільнення витрат на освіту серед всіх економічних груп домогосподарств (табл. 10.16).

Таблиця 10.16

Динаміка еластичності попиту на послуги системи освіти по економічному зростанню

Індекс нерівності	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Джині	0,378	0,589	0,490	0,659	0,677	0,677	0,676	0,696	0,595
A0.25	0,319	0,577	0,475	0,654	0,683	0,682	0,682	0,704	0,593
A0.5	*	0,529	0,420	0,659	0,684	0,684	0,684	0,707	0,591
A1	*	*	*	0,670	0,688	0,688	0,687	0,716	0,587
A1.5	*	*	*	0,683	0,697	0,696	0,693	0,727	0,582
A2	*	*	*	0,700	0,711	0,711	0,705	0,741	0,577

* Статистично не відрізняється від нуля.

Джерело: розраховано авторами

Економетричне моделювання особистих витрат населення на послуги охорони здоров'я та освіти у поточних цінах дозволило виявити низку стійких закономірностей і зробити висновки про характер попиту та рівень забезпеченості населення платними послугами.

- Запропоновано метод оцінки платоспроможного попиту за динамічним та структурним ознаками, новизна якого полягає у можливості отримання релевантних, тобто ретроспективних та прогностично надійних,

результатів у часі (по роках), а також візуалізувати соціальну диференціацію та межі споживання послуг різними за доходами групами громадян.

- Витрати населення на платні послуги освіти і охорони здоров'я, в цілому, високоеластичні по відношенню до доходів населення незалежно від стану матеріального забезпечення домогосподарств.
- Соціальна диференціація за доходами посилює відмінності у споживанні послуг. У малозабезпечених групах населення спостерігається дефіцит коштів на реалізацію потреб у освіті та лікуванні.
- Різниця у доходах населення неоднаково впливає на споживання населенням послуг освіти та охорони здоров'я. Більш стримуючий вплив вона спричиняє на платоспроможний попит на медичні послуги.
- Спостерігається менша еластичність витрат населення на платні послуги освіти порівняно з витратами на послуги охорони здоров'я, що пояснюється дією двох факторів: по-перше демографічним, дія якого призводить до скороченням контингенту студентської молоді; по-друге, падінням престижу багатьох видів професійної освіти.
- Уповільнення динаміки споживання платних послуг мало- та середньо забезпеченими групами населення внаслідок посилення соціальної диференціації в суспільстві.

У порівняльних цінах

Охорона здоров'я та освіта. Розрахунки у порівняльних цінах 2002 року динаміки і структури платоспроможного попиту здійснено за аналогією розрахунків у поточних цінах. Результати обчислень наведено у таблицях 10.17-10.20.

Таблиця 10.17

Динаміка еластичності попиту на послуги системи охорони здоров'я по нерівності

Індекс нерівності	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Джині	-2,684	*	*	*	*	*	*	-1,381	-1,159
A0.25	-1,318	*	*	*	*	*	-0,573	-0,680	-0,539
A0.5	-1,514	*	*	*	*	-0,571	-0,641	-0,742	-0,594
A1	-2,096	-2,074	-2,033	*	*	-0,704	-0,771	-0,864	-0,698
A1.5	-3,078	-3,747	-3,421	*	*	-0,822	-0,892	-0,984	-0,786
A2	-3,692	-3,764	-3,059	*	*	-0,924	-1,003	-1,104	-0,852

* Статистично не відрізняється від нуля.

Джерело: розраховано авторами

Таблиця 10.18

Динаміка еластичності попиту на послуги системи охорони здоров'я по економічному зростанню

Індекс нерівності	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Джині	0,501	0,686	0,716	0,793	0,799	0,803	0,796	0,778	0,849
A0.25	0,470	0,679	0,709	0,784	0,813	0,816	0,805	0,782	0,865
A0.5	0,450	0,638	0,670	0,781	0,795	0,795	0,784	0,763	0,848
A1	0,381	0,482	0,528	0,774	0,762	0,756	0,747	0,727	0,818
A1.5	0,248	*	*	0,765	0,734	0,724	0,715	0,695	0,797
A2	0,159	*	*	0,756	0,712	0,699	0,689	0,668	0,787

* Статистично не відрізняється від нуля.

Джерело: розраховано авторами

Таблиця 10.19

Динаміка еластичності попиту на послуги системи освіти по нерівності

Індекс нерівності	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Джині	*	*	*	*	*	*	*	*	*
A0.25	*	*	*	*	*	*	*	*	*
A0.5	*	*	*	*	*	*	*	*	*
A1	*	*	*	*	*	*	*	*	*
A1.5	*	*	*	*	*	*	*	*	*
A2	*	*	*	*	*	*	*	*	*

* Статистично не відрізняється від нуля.

Джерело: розраховано авторами

Таблиця 10.20

Динаміка еластичності попиту на послуги системи освіти по економічному зростанню

Індекс нерівності	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Джині	0,379	0,472	0,356	0,563	0,563	0,559	0,572	0,593	0,436
A0.25	0,337	0,448	0,333	0,564	0,560	0,558	0,577	0,602	0,421
A0.5	*	0,403	0,285	0,572	0,570	0,571	0,589	0,615	0,432
A1	*	*	*	0,590	0,590	0,596	0,613	0,639	0,449
A1.5	*	*	*	0,611	0,611	0,620	0,636	0,663	0,459
A2	*	*	*	0,637	0,634	0,645	0,660	0,690	0,460

* Статистично не відрізняється від нуля.

Джерело: розраховано авторами

Аналіз таблиць показує, що тенденції у розвитку платоспроможного попиту на платні послуги за вектором спрямованості не відрізняються від особливостей платоспроможного попиту у поточних цінах. Фактор диференціації домогосподарств за рівнем доходів спричиняв більш негативний вплив на динаміку платоспроможного попиту на послуги охорони здоров'я порівняно із попитом на освітні послуги. Динаміка платоспроможного попиту на охорону здоров'я протягом 2004-2012 рр. випереджала попит на освіту.

Проте, аналіз платоспроможного попиту у порівняльних цінах свідчить про поступове зменшення витрат населення на охорону здоров'я та освіту. Якщо індекс платоспроможного попиту на медичні послуги складав у 2004 р. 1,86, то в 2012 р. – 1,69; на послуги освіти відповідно –1,57 та 1,15. Отже, за період з 2004 р. по 2012 р. домогосподарства скоротили витрати на послуги охорони здоров'я на 10 відсоткових пунктів, на освітні послуги – на 27. При цьому серед малодоходних домогосподарств попит на платні послуги охорони здоров'я скорочувався при підвищенні попиту на освіту. У 2012 р. проявилась зворотна тенденція: попит бідних домогосподарств на освітні послуги значно поступався попиту на охорону здоров'я.

На основі вивчення процесу споживання послуг у порівняльних цінах можна зробити низку висновків аналітичного характеру.

- Динаміка споживання послуг у порівняльних цінах дає уявлення про інерційний варіант забезпечення потреб населення в освіті та охороні здоров'я. Співставлення обсягів надання послуг у поточних та порівняльних цінах показує масштаб депривації у сфері споживання послуг, який орієнтовно складає 87%.
- Протягом 2004-2012 рр. еластичність попиту на послуги охорони здоров'я та освіти свідчить про сталість процесу споживання послуг серед всіх верств населення.
- При оцінці послуг у порівняних цінах негативний вплив диференціації населення за рівнем доходів на попит більшою мірою проявляється при наданні медичних послуг, ніж освітніх.

Дослідження в галузі моделювання закономірностей та структури споживання послуг, яке імітує процес формування платоспроможного попиту на послуги охорони здоров'я та освіти і ґрунтується на поточних та порівняльних цінах, можливо використовувати для короткострокових прогнозів тільки порізно. Кожна з двох цінових моделей обмежує сферу їх використання тому, що в одному випадку при формуванні попиту у поточних цінах виявляються поведінкові аспекти споживачів, у другому – ознаки сталості або зміни тенденцій розвитку попиту у відповідності до реальних доходів населення. Різниця між результатами моделювання певною мірою характеризує рівень задоволення (депривації) потреб населення у платних послугах. Методична обмеженість цих моделей проявляється

у необхідності проведення порівняльного аналізу з метою узгодження динамічних та структурних аспектів при вивченні платоспроможного попиту.

Поєднати динамічні та структурні характеристики при оцінці платоспроможного попиту можливо за допомогою формули А.Сена. Ця модель відрізняється відносною простотою й при цьому враховує вплив фактора диференціації споживачів за рівнем доходів на тенденції динаміки споживання послуг.

У таблицях 10.21-10.22 наведено динаміку еластичності платоспроможного попиту у поточних та порівняльних цінах на послуги охорони здоров'я та освіти за індексом соціального добробуту Сена. Індекс попиту домогосподарств на медичні послуги, виміряний у поточних цінах, становили 1,3; на освітні – 0, 82. Аналогічні індекси, виміряні у порівняльних цінах становили відповідно 1,41 та 0,46. Фактично спостерігається тенденція до зниження платоспроможного попиту на послуги освіти і та приховане зростання на медичні послуги. Фактично ситуація з охороною здоров'я означає посилення тенденції до депривації забезпечення потреб населення на медичне лікування.

Таблиця 10.21

Динаміка еластичності попиту на послуги охорони здоров'я та освіти по індексу соціального добробуту Сена у поточних цінах $W = m(1 - G)^1$

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Освіта	0,718	0,756	0,668	0,619	0,639	0,638	0,630	0,611	0,589
Охорона здоров'я	0,767	0,859	0,887	0,891	0,944	0,967	0,981	1,000	1,004

¹ m – середній дохід, G – індекс нерівності Джині.

Джерело: розраховано авторами

Таблиця 10.22

Динаміка еластичності попиту на послуги охорони здоров'я та освіти по індексу соціального добробуту Сена у поточних цінах $W = m(1 - G)^1$

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Освіта	0,638	0,664	0,543	0,457	0,444	0,415	0,381	0,339	0,297
Охорона здоров'я	0,696	0,789	0,823	0,828	0,883	0,914	0,937	0,972	0,984

¹ m – середній дохід, G – індекс нерівності Джині.

Джерело: розраховано авторами

Опрацювання трьох варіантів моделювання попиту на послуги охорони здоров'я та освіти свідчить про можливість та правомірність побудови прогнозу

споживання послуг на основі двох обраних факторів: рівня доходів та диференціації населення за економічними групами. Даний підхід до прогнозування дозволяє оцінювати прогнозні результати і розглядати сценарії розвитку платоспроможного попиту на послуги залежно від проведення урядової політики по підвищенню добробуту населення.

10.3. Прогнозування споживання платних послуг галузей освіти та охорони здоров'я

Обсяг реалізації послуг оцінюємо за моделлю простої лінійної регресії:

$$y_t = b_0 + b_1 t + e_t. \quad (3)$$

Для знаходження середнього темпу зростання обсягу реалізації послуг використовуємо залежність між обсягами реалізації у році t та в базовому році:

$$y_t = y_0 \exp(gt), \quad (4)$$

де y_0 – обсяг реалізації послуг у базовому році, y_t – реалізація послуг у році t , g – темп зростання реалізації послуг. Після логарифмування рівняння (4), отримуємо:

$$\ln y_t = \ln y_0 + gt. \quad (5)$$

Використовуючи заміну змінних $a_0 = \ln y_0$, $a_1 = g$ = норма зростання обсягу реалізації послуг, отримуємо:

$$\ln y_t = a_0 + a_1 t + e_t^1. \quad (6)$$

Отже, ми отримуємо лінійну та логарифмічно-лінійну моделі. Для прогнозування рівня реалізації послуг галузей освіти та охорони здоров'я на основі даних за тринадцять років (2000 – 2012), отримуємо наступні рівняння:

Рівняння для прогнозу обсягу реалізації освітніх послуг:

$$\text{Освіта} = 11,055 + 5,039 t, \quad R^2 = 0,969 \\ (1,266) \quad (0,283).$$

95% довірчий інтервал для параметрів регресії становить: (7,004; 15,107) для компоненти перетину та (4,466; 5,612) для нахилу.

Рівняння для прогнозу обсягу реалізації медичних послуг:

$$\text{Ох.здор.} = * + 9,225 t, \quad R^2 = 0,901 \\ (0,877)$$

Компонента перетину не є статистично значимою. 95% довірчий інтервал для компоненти нахилу становить (7,295; 11,155).

В логарифмічно-лінійній формі рівняння мають вигляд:

$$\ln(\text{освіта}) = 2,749 + 0,14t, R^2 = 0,946$$

$$(0,068) (0,010)$$

95% довірчі інтервали для оцінок параметрів регресії становлять (2.599; 2.899) та (0,119; 0,161), відповідно. Модель є адекватною за критерієм Фішера, параметри статистично значимі за t -критерієм Ст'юдента. Для витрат на охорону здоров'я маємо:

$$\ln(\text{ох.здор.}) = 1,997 + 0,241t, R^2 = 0,993$$

$$(0,042) (0,006)$$

95% довірчі інтервали для оцінок параметрів регресії становлять (1,903; 2,090) та (0,228; 0,255), відповідно. Модель є адекватною за критерієм Фішера, параметри статистично значимі за t -критерієм Ст'юдента.

Таблиця 10.23

Прогнозні показники попиту на платні послуги (в поточних цінах)

Роки	Лінійна			Лог-лінійна		
	Оптиміс- тична	Реаліс- тична	Песиміс- тична	Оптиміс- тична	Реаліс- тична	Песимістична
Освіта						
2013	88,06	78,56	65,06	147,23	96,45	63,18
2014	93,67	81,50	69,53	172,95	110,94	71,16
2015	99,29	86,64	73,99	203,16	127,61	80,16
2016	104,90	91,68	78,46	238,65	146,79	90,29
Охорона здоров'я						
2013	145,02	119,93	94,84	222,52	169,02	129,93
2014	156,17	129,15	102,13	287,15	215,08	163,20
2015	167,33	138,38	109,43	370,55	273,69	205,00
2016	178,48	147,60	116,72	478,19	348,28	257,49

Джерело: розраховано авторами

Таким чином, середній темп зростання обсягу реалізації платних послуг за період 2000–2012 рр. в поточних цінах становив 14% та 24,1% в галузі освіти та охорони здоров'я, відповідно. В наведеній нижче таблиці, згідно із отриманими рівняннями прогнозу наведені оцінки обсягів реалізації платних послуг на 2013-

2016 рр. за різними сценаріями. Оптимістична та песимістична оцінки відповідають верхньому та нижньому значенням 95% довірчих інтервалів.

Таким чином, розрахунки показують, що попит населення на платні послуги освіти за реалістичним варіантом прогнозу зростає у 2016 р. порівняно з 2013 р. в 1,167 рази (лінійна модель), на охорону здоров'я (лог-лінійна) – в 2,06 рази.

Переважаючі витрати на платні послуги здійснюватимуться домогосподарствами, які відносяться до середньодоходних і високодоходних груп. У структурі споживчих витрат на охорону здоров'я зростатимуть більш прискорено, ніж витрати на послуги освіти. Даний висновок означає, що в структурі потреб населення відбудуться зміни: пріоритетними вважатимуться потреби в охороні здоров'я, в той час як задоволення інших, зокрема, потреб в освітніх послугах, поступається їм.

Результати прогнозу підтверджуються самооцінкою населенням структури особистих потреб.

Результати оцінювання в порівняльних цінах 2000 р.

Рівняння для прогнозу обсягу реалізації освітніх послуг:

$$\text{Освіта} = 17,844 + 0,677t, \quad R^2 = 0,482 \\ (1,497) \quad (0,212)$$

95% довірчий інтервал для параметрів регресії становить: (14,550; 21,138) для компоненти перетину та (0,211; 1,143) для нахилу.

Рівняння для прогнозу обсягу реалізації медичних послуг:

$$\text{Ох.здор.} = 5,126 + 2,665t, \quad R^2 = 0,967 \\ (1,002) \quad (0,142)$$

Компонента перетину не є статистично значимою. 95% довірчий інтервал для компоненти перетину становить (2,921; 7,331), а для компоненти нахилу (2,353; 2,976).

В логарифмічно-лінійній формі рівняння мають вигляд:

$$\ln(\text{освіта}) = 2,853 + 0,036t, \quad R^2 = 0,437 \\ (0,080) \quad (0,011)$$

95% довірчі інтервали для оцінок параметрів регресії становлять (2,678; 3,028) та (0,011; 0,061), відповідно. Модель є адекватною за критерієм Фішера, параметри статистично значимі за t -критерієм Ст'юдента. Для витрат на охорону здоров'я маємо:

$$\ln(\text{ох.здор.}) = 2,101 + 0,137t, \quad R^2 = 0,986$$

(0,033) (0,005)

95% довірчі інтервали для оцінок параметрів регресії становлять (2,028; 2,174) та (0,127; 0,148), відповідно. Модель є адекватною за критерієм Фішера, параметри статистично значимі за t - критерієм Ст'юдента.

Таким чином, середній темп зростання обсягу реалізації платних послуг за період 2000–2012 рр. в порівняльних цінах становив 3,6% та 13,7% в галузі освіти та охорони здоров'я, відповідно. В наведеній нижче таблиці, згідно з отриманими рівняннями прогнозу наведені оцінки об'ємів реалізації платних послуг на 2013–2016 рр. за різними сценаріями. Оптимістична та песимістична оцінки відповідають верхньому та нижньому значенням 95% довірчих інтервалів.

Таблиця 10.24

Прогнозні показники попиту на платні послуги (у порівняльних цінах)

Роки	Лінійна			Лог-лінійна		
	Оптимістична	Реалістична	Песимістична	Оптимістична	Реалістична	Песимістична
Освіта						
2012	34,854	25,968	17,082	42,948	26,709	16,610
2013	35,555	26,645	17,293	45,65	27,688	16,794
2014	36,664	27,322	17,504	48,521	28,703	16,979
2015	37,773	27,999	17,715	51,573	29,755	17,167
2016	38,882	28,676	17,926	54,817	30,846	17,357
Охорона здоров'я						
2012	43,043	37,106	30,527	51,935	42,309	34,883
2013	46,019	39,771	33,51	60,220	48,521	39,607
2014	48,995	42,436	35,863	69,826	55,645	44,970
2015	51,971	45,101	38,216	80,964	63,816	51,060
2016	54,947	47,766	40,569	93,878	73,186	57,974

Джерело: розраховано авторами

Аналіз наведеної таблиці показує, що видатки домогосподарств на освіту у порівняльних цінах збільшаться в 1,063 раз (лог-лінійна модель, реалістичний сценарій); на охорону здоров'я - в 1,508 разів.

За підсумками співставлення двох видів прогнозів, які здійснені у порівняльних і поточних цінах, можна зробити висновок, що індекс витрат

домогосподарств на послуги освіти і охорони здоров'я становитиме на кінець прогнозного періоду відповідно 0,91 та 0,725. Фактично це говорить про те, що в перспективі до 2016 р. відбудеться зменшення платоспроможного попиту населення на освітні та медичні послуги. Скорочення витрат на освіту пояснюється деструктивними явищами демографічного характеру; на охорону здоров'я – негативним впливом зростання цін на платоспроможний попит домогосподарств на медичні послуги. Результати виконаних прогнозно-аналітичних розрахунків достовірні та можуть бути основою для регулювання надання платних послуг у галузях освіти й охорони здоров'я синхронізованого із видатками бюджетів на ці види діяльності.

В таблиці 10.25 наведено співставлення результатів прогнозу попиту на освітні та медичні послуги за лінійною та лог-лінійною моделями відповідно, виконаного авторами у 2006 р., із фактичними витратами за період 2007-2011 рр. Оцінки були отримані для лінійної та лог-лінійної моделі за оптимістичним, реалістичним та песимістичним сценаріями.

Таблиця 10.25

Прогнозні дані попиту на освітні та медичні послуги у порівнянні із фактичними витратами, 2007-2011 рр.

	Освіта		Охорона здоров'я	
	Прогноз (лінійна модель, реалістичний сценарій)	Фактичні витрати	Прогноз (логлінійна модель, реалістичний сценарій)	Фактичні витрати
2007	46,29	44,35	39,88	42,14
2008	51,29	55,98	50,81	57,93
2009	56,28	61,28	64,72	69,60
2010	61,28	64,57	82,43	82,15
2011	66,28	67,75	105,00	109,65

Джерело: розраховано авторами

Аналіз свідчить, що максимальна точність прогнозу попиту на платні послуги досягається за реалістичним сценарієм при використанні лінійної моделі у випадку освітніх послуг та лог-лінійної у випадку медичних. Це свідчить про суттєві відмінності в уподобаннях та мотивації домогосподарств стосовно попиту на платні послуги. Якщо припустити, що в середньостроковому плані уподобання та поведінкові мотиви домогосподарств суттєво не змінюються, на що є підстави з огляду на відсутність кардинальних змін у добробуті та стилі життя населення, то реалістичний прогноз за лінійною моделлю для попиту на освітні послуги та за лог-лінійною на медичні можуть вважатись найбільш прийнятними і можуть бути достатньою основою для аналізу динаміки внутрішнього попиту, синхронізованого із динамікою бюджетних видатків на ці галузі соціальної інфраструктури.

Висновки. Викладений матеріал дає підстави стверджувати, що система платного обслуговування населення в бюджетних галузях соціальної інфраструктури, яка формується в Україні, є стійким явищем соціально-економічного характеру і вимагає від науковців і практиків акцентувати увагу на регулюванні процесом надання послуг з метою зменшення тінізації грошових потоків, поліпшення якості і забезпечення доступності послуг для населення.

Прогнозні дані свідчать, що потреби населення на послуги охорони здоров'я в середньостроковій перспективі забезпечуватимуться гірше порівняно з потребами на послуги освіти. З огляду на потенційні потреби населення в лікуванні потрібна випереджаюча стратегія держави в компенсації домогосподарствам витрат на послуги медичних закладів через механізм формування споживчих бюджетів. Особливо актуально це питання вирішувати стосовно до малодоходних домогосподарств, оскільки вони у витратах на платні послуги поступаються домогосподарствами з середніми та високими доходами.

Із точки зору удосконалення механізму функціонування закладів соціальної інфраструктури, необхідно чітко визначити пріоритети, цілі і завдання для різних функціональних рівнів з урахуванням конкретних соціально-економічних умов, зовнішніх і внутрішніх факторів, які впливають на їх діяльність. Сукупність імперативів повинна мати системний характер, який визначає і забезпечує ефективну взаємодію між окремими складовими. У соціальних галузях, які ґрунтуються на бюджетній основі, організаційна структура не відповідає сучасним ринковим умовам господарювання. Недостатньо враховуються інтереси споживачів, а їх права як суб'єктів економічних відносин платного обслуговування не захищені. Персонал бюджетних закладів, надаючи платні послуги і маючи тільки спеціальну професійну підготовку, не в змозі повномасштабно юридично й економічно забезпечити інтереси населення. Відсутня належна система контролю за сервісним обслуговуванням, у результаті чого існують тіньові явища, коли платні послуги надаються без належного вартісного прорахування і з порушенням якості.

Очевидно, що оцінка задоволення платоспроможного попиту населення на послуги й удосконалення на цій основі діяльності закладів соціальної інфраструктури може здійснюватися за допомогою моніторингу, показники якого характеризують якість послуг, стан здоров'я пацієнтів, оцінку діяльності закладів охорони здоров'я й освіти.

Адаптація закладів соціальної інфраструктури до процесів платного обслуговування може бути забезпечена за рахунок впровадження в їх організаційну структуру маркетингових та економіко-фінансових підрозділів.

Надто важливим уявляється регулювання витрат домогосподарств на освітні послуги через кредитний механізм. Створення ефективної системи кредитування з метою активізації внутрішнього попиту населення на послуги освіти потребує

додаткового аналізу досвіду розвинутих країн та його адаптації до ринкових умов України.

Велика частка коштів фізичних осіб у фінансуванні освіти свідчить про зацікавленість молодих людей в інноваційному характері навчання, який розглядається важливим фактором набуття конкурентних переваг на ринку праці.

Розвиток нових каналів доступності освіти стає нагальною необхідністю та вимагає таких механізмів фінансування навчання, які здатні забезпечити якість масової підготовки спеціалістів із вищою освітою.

Новизна і складність розробки механізму державної підтримки надання освітніх кредитів студентам потребує експериментального обґрунтування.

Основне завдання закону – створити систему державного кредитування і субсидування освіти, яка повинна розширити доступність професійної освіти для середніх і малозабезпечених верств населення.

Державний освітній кредит у сучасних складних ринкових умовах України має певні переваги перед комерційним. По-перше, існує значна майнова диференціація домогосподарств, яка формує нестійку поведінку населення в сфері споживчих потреб і заощаджень. У кризовій ситуації з високим ступенем невизначеності надходження доходів домогосподарства відмовляються брати на себе довготермінові кредитні обов'язки.

По-друге, зменшується довіра населення до банківської системи, яка в умовах кризи втрачає сталість функціонування.

По-третє, комерційні банки не намагаються забезпечувати домогосподарства освітніми кредитами, оскільки не мають належних методів контролю за поверненням наданих коштів.

Ризикованість кредитування освіти для комерційного сектору переносить акцент у цій проблематиці на державні механізми кредитування. Досвід країн із трансформаційною економікою свідчить, що державна підтримка студентів здійснюється в двох формах: кредитної і субсидіарної. Остання застосовується вибірково. Рішення про надання освітнього кредиту або субсидії приймається в інтересах суб'єктів кредитно-фінансових відносин (держави, домогосподарств, підприємств, банків) у контексті основних соціально-економічних напрямів розвитку вищої освіти, які враховують економічні і соціальні потреби населення та завдання економіки.

Відповідно до цього кредити можуть надаватися на оплату освітніх послуг для отримання базової вищої освіти, на здобуття додаткової освіти, а також на витрати, пов'язані із задоволенням соціально-побутових потреб. Виходячи з цілей кредитування, банківські освітні кредити поділяються на три види: основний – для отримання професійної освіти з відшкодуванням коштів; додатковий – для

отримання другої професійної освіти; супутній – на оплату витрат на харчування, житла, придбання навчальних посібників тощо.

Детальне опрацювання механізму кредитування освіти необхідно здійснювати експериментальним шляхом, у ході якого визначити рівень відсоткової ставки, форму і джерела державної підтримки, вимоги до поручителя по забезпеченню позичальником своїх обов'язків, практику роботи кредитних організацій із довгостроковим кредитуванням, зв'язок кредитування зі структурними змінами в системі освіти та інше.

РОЗДІЛ 11. СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК НАУКОВЕ ПОНЯТТЯ ТА ПИТАННЯ ЇЇ ОЦІНКИ

11.1. Досягнення справедливості як умова гуманітарного розвитку

В умовах сучасної глобалізації критично важливим постає завдання розроблення конструктивних ідей, що розкривають траєкторію динаміки й особливості розвитку гуманітарної сфери. Нині гуманітарні процеси досліджують рідше порівняно з політичними, економічними або екологічними процесами, а їх тенденції руху практично не окреслено.

В аспекті розвитку глобалізації гуманітарна політика має зазнати якісних змін, щоб відповідати завданням, адекватним масштабам і характеру суспільних перетворень. Вже зараз сучасне українське суспільство стикається зі складною дилемою: з одного боку, посилюється якісна стандартизація гуманітарних сфер життєдіяльності індивідуумів, у результаті чого на авансцену соціальної політики виходять проблеми добробуту і рівності суб'єктів у соціально-економічних відносинах; з другого – все відчутніше проявляється порушення принципів рівності й загострюється почуття збереження соціальної справедливості.

Найсуттєвішим у гуманітарному процесі стає те, що на передній план висуваються глобалізаційні імперативи, які розмивають межі між внутрішніми і зовнішніми пріоритетами, формують їх нові взаємозв'язки. Тому, з точки зору гетерогенного фактора впливу, необхідно проаналізувати зміни, що відбуваються в галузі соціальної справедливості, розробити практичні рішення щодо її розвитку, які мають стати передумовою сталості й подальшого розвитку самої соціогуманітарної сфери життєдіяльності індивідуумів.

Таке завдання вимагає концентрації уваги на питаннях, розроблення яких за значущістю і складністю перевищує науково-дослідницький ресурс соціогуманітарного напрямку. У доповіді про людський розвиток 2011 року ООН питання сталого розвитку, добробуту і справедливості розглядаються в поєднанні один з одним, однак пріоритет надається принципу рівності можливостей, який визначає ключові аспекти соціогуманітарного розвитку і у формах останнього знаходить свій прояв [193, с. 1]. Однією з таких актуальних проблем є соціальна справедливість, досягнення якої нині затребуване в світі. Проблема соціальної справедливості сьогодні перебуває в колі інтересів переважно представників зарубіжної науки. А вітчизняні вчені цю тему майже не розробляють: немає жодної великої роботи, в якій у тій чи іншій формі аналізувалися би питання соціальної справедливості. У науковому обігу навіть відсутня термінологічна база з даної проблематики.

Для систематизації точок зору на соціальну справедливість необхідно розподілити їх відповідно до історичних етапів розвитку філософської думки та особливостей розвитку світової економіки, ризику якої впливають на формування уявлень про зміст цього поняття.

За соціально-етичними течіями розрізняють різні концепції справедливості. Класична трактовка справедливості дана на основі античної соціальної філософії і пов'язана з громадянською рівністю індивідуумів та їх нерівністю у розподілі благ.

В епоху Відродження пріоритет у концепції справедливості починає надаватись індивідуальним правам людини і досягненню суспільного договору (ренесанська трактовка). Зміна з часів антично-середньовічної філософії домінуючих у політиці етичних принципів з ієрархічно-управлінських і локалізованих у часі й просторі на державно-гуманістичні сформувало класичну ліберальну модель соціальної справедливості.

Сучасні уявлення про справедливий соціально-суспільний устрій пов'язані з цілим рядом нових концепцій. Найбільш розповсюдженими серед них є егалітарна, сучасна ліберальна, утилітарна, соціалістична, ліберталіанська, комунітарна, перфекціональна, функціональна та інші.

Домінуюча політична ідея всіх сучасних західних концепцій – це ідея рівності, що розглядається як рівність шансів. Загальною теоретичною їх основою є егалітаризм. У зв'язку з цим різниця між існуючими концепціями полягає не в базових принципах, а в більш точній інтерпретації фундаментальних цінностей рівності.

Останнім часом найбільш впливовими стають концепції перфекціоністської орієнтації, що відстоюють первинність індивідуального вибору людини, на противагу ліберальній теорії, яка наполягає на забезпеченні її формальних прав. Особливістю перших є те, що їх вимоги до справедливості формулюються в термінах потреб. До останніх належать, по-перше, ліволіберальні концепції, одним із найавторитетніших представників яких є Д. Роулз; по-друге, функціональні, пов'язані з ім'ям А. Сена. Різниця між ними полягає у неоднаковому підході до розуміння шляхів досягнення справедливості. Ліберальний егалітаризм Д. Роулза спрямований на попередження і подолання негативних наслідків існуючих інституціональних структур, зокрема, майнової диференціації і бідності. Функціональна теорія робить наголос на реалізації індивідуумами свого вибору. Функціональний підхід – найбільш продуктивний, але в теоретичному і практичному плані не розроблений. З приводу цього ще склалась повноцінна дискусія. У зв'язку з цим «функціональний вектор» аналізу справедливості виявляється актуальним для дослідження.

У зв'язку з цим метою є визначення сутності поняття соціальної справедливості, розроблення математичного інструментарію до її оцінки, регулювання відносин розподілу на основі принципу економічної рівності.

Методологічною основою досягнення соціальної справедливості обрано теорію соціодинаміки, виходячи з того, що предметом останньої є вивчення трендів людської поведінки в умовах нелінійного розвитку економіки.

Еволюція категорії справедливості свідчить, що її науковий аналіз був спрямований на формування цілісного уявлення про справедливий суспільний устрій. Послідовний розвиток змісту справедливості в цьому напрямі дав змогу наблизитися до консенсусу щодо її сучасної інтерпретації, яка, з нашої точки зору, включає філософський, політичний та економічний аспекти. Така міра компромісу може забезпечити виявлення каузальних взаємозв'язків між сутністю цієї категорії, економічною політикою та соціогуманітарними проектами. Для того, щоб трансформувати сутність справедливості в розуміння її практичного застосування, необхідно прослідкувати в основних рисах теоретичні витоки сучасних поглядів на справедливість, більшість з яких тією чи іншою мірою виходить із попередніх концепцій.

Вперше цілісний погляд на соціальну справедливість дано в античних концепціях справедливості. У працях Платона, Аристотеля, Цицерона сформульовано ключову для всієї західноєвропейської традиції політичного мислення ідею її троїстого змісту, яка характеризується, по-перше, етичною рівністю індивідумів і нерівним розподілом загальних благ відповідно до трудового внеску; по-друге – пріоритетом державних інтересів; по-третє – упорядкуванням соціальних відносин й управління ними, що регулюються правовими інституціями. Аналіз соціальної справедливості греко-римськими класиками філософської думки дає підстави для висновку, що їй як науковому поняттю притаманні властивості суб'єктивного, об'єктивного та еволюційного характеру.

Філософи Нового часу Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж-Ж. Руссо поглибили й розширили концептуальні основи справедливості. У межах нової системи цінностей – антропоцентричності, або гуманізації суспільної культури, політика і політичні інститути, зокрема держава, трактуються не як соціальна форма реалізації справедливості, а як інструмент для реалізації інтересів індивідууму. У контексті нового політичного мислення аналіз справедливості виходить за межі античної громади типу «полісу» і зосереджується на індивідах, універсальна форма буття яких вже не обмежена територіальними, соціальними, етнічними рамками. Таким чином, сформувалась нова теоретична модель справедливості, конвенціональна за змістом, де суспільний договір виступає як специфічна форма погодження інтересів людей.

Е. Кант розвинув «індивідуалістичну» ідеологію справедливості до морально-правової доктрини суспільного договору, за якою встановлюється певний баланс інтересів, гармонійна рівновага в громадському управлінні суспільством. Кантовська «моральна доктрина» заснована на деонтологічному

принципі (пріоритеті морального обов'язку) концепції права і справедливості, стала прообразом сучасних моделей справедливого суспільного устрою.

З кінця 70-х років минулого століття питання справедливості міцно ввійшло у контекст дискусій не тільки з проблем економіки і філософії, й концептуальних питань сталого і гуманітарного розвитку, що пояснюється її значним впливом на розвиток сучасного соціуму.

Дослідження соціальної справедливості є однією з фундаментальних і дискусійних проблем економічної теорії. З погляду, наприклад, неоліберальної теорії, категоріальне визначення справедливості обмежується свободою індивідуума від держави. Її поділяють ідеологи неолібералізму економісти Л. Мізес, Ф. Хайек, а також М. Фрідмен, які розглядали державне втручання в економіку як порушення природного економічного розвитку. Неолібералізм орієнтується на принципи рівності, де головним соціальним пріоритетом вважається індивідуальна свобода. З цієї точки зору свободу розглядають як головну умову самореалізації індивідууму, що має свої власні цільові настанови.

Неоліберальне розуміння свободи – це можливість для кожного індивідууму забезпечити собі той рівень добробуту, який дають змогу йому власні зусилля. Неоліберальний підхід до свободи сформував у його представників і специфічне ставлення до рівності як соціальної цінності. З трьох видів рівності: особистої рівності, рівності можливостей та рівності результатів – неолібералізм визнає два перших, які фактично ототожнюються. «Рівність можливостей, як і особиста рівність, за висловлюванням М. Фрідмена, не протирічить свободі; навпаки, вона являє собою істотну складову частину свободи» [194, с. 79].

Негативно оцінюється в неоліберальній теорії такий новий вид рівності, як рівність результатів, що досягається під впливом розподільчих функцій державної політики. Представники неоліберальної теоретичної течії не вважають економічно виправданим положення, коли свобода має бути забезпечена набором соціальних благ, необхідних для нормального розвитку особи, а отже, і для сталого людського розвитку. За словами Ф. Хайека, не може бути ніякої дистрибутивної справедливості. «Справедливість має сенс тільки як норма людської поведінки» [195, с. 92].

Із позицій неолібералів справедливим може бути такий розподіл, що є результатом дії неконтрольованих ринкових сил, а не цілеспрямованих дій держави. Фактично це означає, що неолібералізм дотримується тільки аристотелівського комунікативного змісту справедливості, тобто справедливості як чесності в стосунках вільного обміну товарами і послугами, і відкидає поняття дистрибутивної, розподільчої справедливості.

Альтернативна точка зору на справедливість пов'язана з дистрибутивним характером її змісту. Вона представлена теорією справедливості американського

вченого Дж. Роулза і позицією А. Сена. Дж. Роулз поєднує ідею рівності результатів з ідеєю рівності можливостей, або, інакше кажучи, рівністю життєвих шансів [196, с. 26, 32]. Вона спрямована на подолання нерівності між бідними і багатими верствами суспільства, на захист найбільш незаможних його членів суспільства.

Забезпечення справедливості полягає у створенні необхідних соціальних умов для функціонування людини. Така позиція формує функціональні теорії справедливості. Найбільш послідовним є функціональний підхід до справедливості, представлений у концепції А. Сена, яка розроблена на межі економіки й етики [197]. Вона ґрунтується на реальних можливостях, насамперед, на оцінці умов життя людей. Центральною ідеєю теорії, заснованої на «можливостях», є положення нормального повноцінного людського функціонування, відповідно до якого життя людини можна уявити у вигляді набору певних функцій (дій, станів).

Позиція А. Сена чинить конструктивний вплив на процес соціальної трансформації суспільства. Річ у тому, що у XXI ст. структура цілей економічного розвитку піддалася серйозному перегляду. В центр економічного розвитку поставлено особистість. Вирішення цієї проблеми в ході швидких змін, що відбуваються у світі, пов'язано з можливостями вибору людиною цілей і способу життя, структури і форм задоволення особистих потреб. Це, на думку А. Сена, по-перше, має розширити можливості людини в різних галузях; по-друге, соціогуманітарний розвиток слід оцінювати відповідно до умов, що забезпечують вибір, який, на думку людини, є достойним.

Дослідження зазначеної проблематики акцентує увагу на пошуку рішень у межах нової наукової галузі – соціодинаміки. Соціодинамічний підхід вважається плідним при вивченні питань поведінки людини за нестабільних основ її життєдіяльності. Це є основною причиною актуалізації методології соціодинаміки і пояснюється особливостями сучасного суспільства, коли відбуваються інтенсивні зміни в соціогуманітарному середовищі й паралельно у суб'єктивних уявленнях людей і мотивах їх поведінки. Неоднозначність типів людської поведінки, що залежить від конкретної ситуації, впливає і на властивості самого суспільства. Німецький дослідник В. Вайдліх у своїй монографії «Соціодинаміка», зазначаючи, що люди є активною компонентою реальних суспільних систем, пише: «Наявність так званого людського фактора, причому в індивідуальному та колективному його проявах, у цих системах спричиняє істотний вплив на властивість таких систем. Тому вивчення і моделювання індивідуальної і колективної поведінки людей у різних системних проявах є основним предметом human sciences, таких як соціологія, економіка, політологія, демографія, регіональна наука та ін.» [198, с. 14].

Соціодинаміка спирається на методологію синергетики. З цього погляду теорію соціодинаміки розглядають як теорію дисипативних структур (нерівноважних відкритих систем) [199, с. 14]. У таких системах, зокрема суспільних, процес самоорганізації відбувається швидше за наявності в них зовнішніх і внутрішніх факторів. Завдяки врахуванню зовнішніх факторів і внутрішньої взаємодії створюються умови для нової самоорганізації динаміки суспільства.

Основу соціодинаміки утворює загальна стратегія математичного моделювання динамічних процесів у соціальних системах. Дослідження соціогуманітарних, демографічних і політичних феноменів за допомогою математичних моделей є більш складним завданням порівняно з фізичними, хімічними і біологічними процесами, що відмічають ряд дослідників нелінійних детермінованих динамічних систем. З одного боку, в гуманітарних дисциплінах, що професійно досліджують соціальні явища, склалася відповідна методологія, яка спирається переважно на якісні категорії. Спроби надати їм кількісні характеристики не реалізуються або потребують великого обсягу інформації, які також повною мірою забезпечити неможливо. Все це призводить до того, що такі феномени характеризуються високим рівнем невизначеності. Відсутність у соціогуманітарній сфері надійних методів оцінки змінних вимагає від соціодинамічних моделей бути адекватними цим особливостям [198, с. 15].

Питання соціальної справедливості в теоретичному контексті соціодинаміки одні з найскладніших. Справедливість отримує завершальний прояв через систему цінностей, природа яких пов'язана з людськими потребами й які знаходяться у сфері відчуття, свідомості й підсвідомості, фізіологічних змін, соціальних орієнтирів, що в цілому мотивує індивідуальну поведінку, форма і динаміка якої важко піддається формалізації.

Подолання технологічного обмеження в ході моделювання соціосистем можливе через застосування методології м'якого моделювання. Теорія м'якого моделювання – це інструмент, який дає можливість робити висновки загального характеру без знання точного виду функцій. Його результати, хоча і мають обмежене значення, проте використовуються для виявлення якісних ефектів, нових тенденцій і концептуальних положень. Зазначений підхід можна застосувати для оцінки соціальної ситуації, з точки зору критерію справедливості й визначення вектора її розвитку.

Для цього скористаємося моделлю, яка дає змогу визначити задоволеність потреб населення. При цьому слід вважати, що задоволеність (u) може бути виміряна експертним шляхом і виражена 10-бальною системою оцінок. Економічна поведінка людей ініціюється незадоволеністю, тобто почуттям, протилежним задоволеності, і може бути визначена такою формулою:

$$U = 1.585^{-u}$$

Основу степеня дібрано таким чином, щоб незадовільність змінювалася від 1 до 0,01 при зміні задоволеності від 0 до 10 балів [199, с. 179]. У нашому варіанті задоволеність змінюється від 0,01 до 1. Використовуючи зазначену формулу, на основі статистичних матеріалів розраховано фактичні й теоретичні тренди, які характеризують споживчу поведінку й економічну рівність населення (рис.11.1).

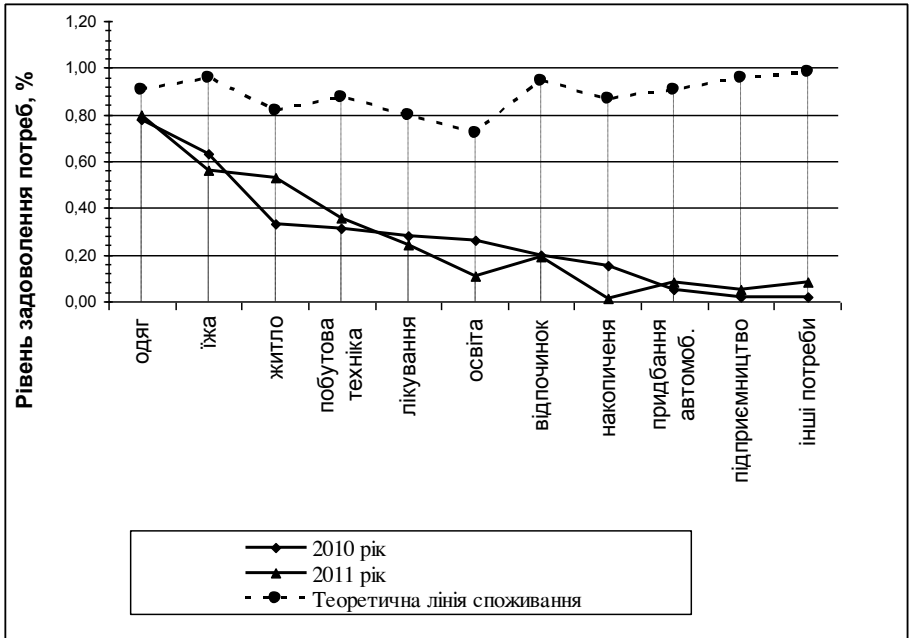

Рис. 11. 1. Оцінка рівня соціогуманітарного розвитку

Джерело: Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів (дані вибіркового опитування домогосподарств у січні 2013 року). Стат. збірник. – К., 2013. – С. 35 [192].

На рисунку дана динаміка потреб низькоресурсних верств населення за 2010 і 2011 рр. та динаміка максимізації задоволення їхніх потреб з метою досягнення соціогуманітарного розвитку на основі рівності й справедливості, яка представлена теоретичною лінією споживання. Співвідношення теоретичної і фактичних ліній показує, по-перше, надлишкову соціальну нерівність. Теоретична лінія споживання, яка наближена до комфортного середовища проживання домогосподарств, свідчить, що протягом двох останніх років різниця у задоволенні найбільш невідкладних потреб харчування та одягу становить 0,15–0,35%, між потребами більш високого порядку вона становить 0,55–0,94%. По-друге, наближення до життєвих цінностей, які забезпечують соціогуманітарний розвиток,

є нелінійним процесом, що обумовлений безліччю факторів і зв'язків. Можна сказати інакше: індивідуальні відчуття соціальної нерівності (як і несправедливості взагалі) за своєю суттю є нелінійними: картина світу, відображена у числах та реальних подіях, має бути узгодженою із віртуальною картиною світу, побудованою особою на основі власного суб'єктивного сприйняття реальності.

Застосування вербального аналізу як методу визначення параметрів наближення фактичних трендів до нормативних значень, що відіграють роль аттрактора, до якого прагне система потреб, у даному випадку недоцільно. Плідними є математичні методи соціодинаміки.

Соціогуманітарний підхід дає можливість прогнозувати соціально-економічні процеси, знаходити умови, що дають можливість уникнути небажаних сценаріїв розвитку системи соціально-економічних відносин, зокрема у сфері розподілу доходів і споживання, і, навпаки, досягти прийнятних структурних пропорцій у добробуті населення.

В основі соціодинамічного підходу лежить метод виокремлення невеликої кількості змінних складної системи, до яких підлаштовуються в процесі розвитку інші параметри (т.з. параметри порядку). Це значно спрощує систему і дає можливість моделювати складні системи, що залежать від великої кількості параметрів.

Основною метою соціодинаміки є отримання на основі деяких загальних принципів динамічних рівнянь для цих параметрів. Визначення цих принципів подібне їх визначенню в синергетиці. Проте між соціодинамікою та синергетикою є різниця. Для соціальних систем, які є об'єктом дослідження соціодинаміки, не існує рівняння руху на мікрорівні, тобто на рівні індивіда. Фактично в соціодинаміці є альтернативний метод, який не має мікрорівнянь, однак враховує рішення та мотиви індивідів і формує динамічні рівняння для релевантних макрозмінних, тобто параметрів порядку, соціальних систем.

Альтернативний підхід повинен використовувати загальні мотивації та стандарти поведінки, які притаманні членам соціальних систем і які можливо трактувати в соціальних або соціологічних термінах. Визначальною особливістю альтернативного методу є допустимість наявності індивідуальних мотивацій, що, з одного боку, залежать від макроситуативного рівня, а з другого – призводять до персональних рішень і дій, які, в свою чергу, впливають на макрорівень.

Таким чином, формалізація соціодинамічних процесів знаходиться поза динамічних рівнянь для індивідуального процесу рішень. Враховуються тільки тенденції формування впливу соціальних макрозмінних на прийняття рішень індивідуумами. Однак ціна, як зазначає В. Вайдліх, за нехтування індивідуальними рисами поведінки має бути компенсована: процес прийняття індивідуальних рішень повинен розглядатися з імовірної точки зору [198, с. 70].

Аналогічної точки зору дотримуються й інші автори. Е.Г. Пугачова та К.Н. Солов'єнко зазначають, що на практиці виділення параметрів порядку залишається складним, і воно можливе для обмеженого кола задач [199, с. 17].

Є проблеми і стосовно виміру параметрів порядку, визначення факторних взаємозв'язків, застосування аксіом.

Дані для соціодинамічних рівнянь отримують з опитувань, тестування, аналізу непрямої статистичної інформації. У разі, коли відсутня задовільна статистика, застосовують динамічні системи з орієнтацією на аналогову поведінкову реакцію населення.

Окремим напрямом соціодинаміки є моделювання на основі кількісних методів. Використовується інформація демографії, охорони здоров'я, освіти, культури та ін. Загальний кількісний підхід до аналізу динамічних процесів у соціальних системах розвивається на основі понять простору відношень та простору соціоконфігурацій і ситуацій. Методологія дослідження базується на ймовірнісній концепції: динаміка макрозмінних отримується із використанням ймовірнісного феноменологічного уявлення про мікросвіт.

Найчастіше динамічні системи аналізують за допомогою диференціальних рівнянь або їх системи. Найвідомішою моделлю еволюційної динаміки є модель експоненційного зростання:

$$\begin{cases} \frac{dx}{dt} = kx, \\ x(t_0) = x_0, \end{cases}$$

де k – параметр, що визначає швидкість зміни процесу, x_0 – значення змінної x у початковий момент часу t_0 .

Оскільки статистичні дані завжди дискретні й належать до конкретних одиниць часу, то для моделювання зручніше застосовувати апарат різницевих рівнянь. Більшість моделей соціодинаміки існує як у неперервному, так і у дискретному варіантах, які дають аналогічні результати.

Методологія соціодинаміки дає можливість глибше бачити людську поведінку, еволюційні закономірності, що на поверхні виступають як випадкові та ситуаційні кроки, й уникати логічно неспроможних пояснень соціальних проблем. Однак базисні принципи соціодинаміки, на наш погляд, не є достатніми для аналізу поведінкової мотивації індивідуумів. Необхідна більш загальна методологія, що дає змогу визначити поведінкову рівновагу людей і забезпечити її реалізацію.

Сучасний стан соціальних питань вимагає вивчати поведінку індивідуумів у контексті соціальної справедливості, позбавлення її негативних наслідків дає

можливість зменшити дестабілізуючу людську діяльність. Теоретично це можна обґрунтувати в рамках еволюційної економіки. Та ґрунтовно розробленого й теоретично дослідженого інструментарію поки що немає. При аналізі динаміки соціально-економічних систем виникають дедалі складніші аналітичні проблеми. Такі системи описують нестійкими нелінійними динамічними рівняннями високої розмірності з різними швидкостями встановлення, і на основі використання виключно аналітичних методів зрозуміти їх поведінку неможливо.

11.2. Проблеми оцінки рівня справедливості в суспільстві

До нерівності можна ставитись у статистичному сенсі як до дисперсії (думок, оцінок, доходів, різних атрибутів добробуту тощо), проте, з нормативних позицій нерівність (доходів, добробуту, можливостей тощо) інтерпретується як несправедливість. Економічна нерівність є одним із економічних факторів, який цікавить не лише науковців та політиків, але і більшість пересічних громадян. Не простим є запитання, чи буде розподіл деякої економічної змінної (наприклад, доходів) нерівним, чи ні; крім того, люди хочуть порівнювати нерівність різних розподілів.

У той час як уряди часто зацікавлені в збереженні або у зміні нерівності, залежно від власних або електоральних політичних цілей, економісти-професіонали повинні забезпечити індекси, які можуть бути використані при оцінюванні нерівності заданих розподілів. Такі індекси повинні відображати рівень нерівності. Наприклад, застосовані до розподілів доходів перед та після конкретних економічних заходів уряду, вони повинні оцінювати дистрибутивний вплив цих заходів.

У теорії вимірювання нерівності можна виділити два головних напрями досліджень. В статистичних підходах до вимірювання нерівності вводяться конкретні аксіоми («бажані» властивості), яким повинні задовольняти індекси нерівності. На основі цих аксіом отримуються класи індексних чисел, які задовольняють сформульованим властивостям. Хоча властивості статистичних індексів інколи вмотивовані розглядом соціального добробуту, багато дослідників відчувало, що такий феномен як нерівність повинен включати аспекти соціального добробуту більш точно. Тому другий напрям досліджень, етичний підхід, пов'язує індекси нерівності із соціальним добробутом безпосередньо. Проте, навіть в етичних підходах не можна забувати, що деякі аксіоми, які започатковані в статистичних підходах, можуть розглядатись як обов'язкові для будь-якого індексу нерівності. Отже, бажано розглянути деякий спосіб комбінування статистичного та етичного підходів.

Чи буде один розподіл вважатись більш нерівним, ніж інший, є скоріше суб'єктивною точкою зору. Це буде залежати від того, як особа, яка оцінює розподіл, ставиться до нерівності, зокрема, що вона розуміє під еквівалентною нерівністю (тобто, які зміни у розподілі доходів, з її точки зору, не змінюють

нерівності). Відомі концепції (хоча в даному контексті екстремальні) вимагають, щоб рівнопропорційні (відносна точка зору) або рівновеликі (абсолютна точка зору) зміни в усіх доходах залишали нерівність доходів без змін [200]. При використанні цих підходів неможливо отримати відповідь на просте емпіричне запитання: чи стає в процесі економічного зростання новий розподіл значно гіршим з абсолютної точки зору, хоча він дещо покращився з відносної, та чи став він кращим з абсолютної точки зору, якщо з відносної є значне покращення?

Щоб відповісти на це запитання необхідно розглядати «центристське» або проміжне між відносним та абсолютним, ставлення до нерівності, тобто (за виразною термінологією С. Кольма), шукати компроміс між «правим» (відносним) та «лівим» (абсолютним) випадками. Образно кажучи, в контексті поставленого вище запитання, як далеко ми можемо піти вліво в межах центрристського політичного простору і при цьому все ще твердити, що новий розподіл доходів менш нерівний.

Значна більшість спеціалістів, з технічних або інших причин, віддають перевагу відносній точці зору на нерівність. Проте, багато відомих дослідників, таких як Дальтон [201] та Кольм [202, 203] висловлювали інші, неортодоксальні погляди стосовно того як додаткові доходи повинні (можуть) бути розподілені серед осіб так, щоб зберегти рівень нерівності постійним¹. Дальтон та значно пізніше Кольм відмітили, що багато людей сприймають рівнопропорційне збільшення усіх доходів як зростання нерівності, а рівновелике збільшення як зменшення. Кольм назвав таке ставлення до нерівності центрристським. Концептуальний інтерес до таких точок зору значно збільшився завдяки результатам численних опитувань [204], які вказують, що люди не однастайні у своєму виборі між відносним, абсолютним та іншими компромісними або центрристськими поглядами на нерівність. Опитування, які проводились в різних країнах, свідчать, що респонденти складають три приблизно однакові групи прихильників відносної, центрристської та абсолютної концепцій нерівності. Лише незначна частина (від 5% до 8%) притримується інших екстремальних точок зору («ультраправі» та «ультраліві»).

Як відмічено у висновках [204], якщо завдяки впливу політичних, економічних або інших обставин (наприклад, завдяки поширенню економічних знань), ставлення більшості людей до нерівності та перерозподілу зміниться на користь компромісної або абсолютної концепцій, можлива ситуація, коли із часом з'явиться необхідність ширше використовувати інші типи індексів для вимірювання нерівності. Саме про це писав С. Кольм під впливом подій у Франції 1968 року та Гренельських угод.

¹ Стосовно протиріч між інваріантністю до шкали та інваріантністю до переносу Кольм [202, стор.419] відмітив, що "нерівність між двома доходами не менш законно розглядати за їх різницею, ніж за відношенням між ними".

Питання стосовно бажаних властивостей, яким повинна задовольняти будь-яка міра нерівності або бідності не є тривіальною справою, оскільки це може мати прямий вплив на прийняття політичних та економічних рішень. Нерівність за доходами є наочною та корисною ілюстрацією важливості гетерогенності ставлення до нерівності та його наслідків. Багато людей зосереджуються на зростанні абсолютних різниць між середніми доходами, в той час як інші, за такої самої ситуації, зосереджуючись на зменшенні відносних різниць, вважають, що нерівність зменшується. Перші можуть обґрунтовано твердити, що нерівність в Україні на протязі останнього десятиріччя зростала, в той час як інші підтримують протилежну точку зору. Наслідком цього є те, що, на основі такої гетерогенності в інтерпретації спостережених трендів, можуть бути зроблені дуже різні політичні висновки та дуже різні економічні рекомендації.

Варто підкреслити важливість етичних уподобань (ставлення, переваг), включених в загальну концепцію нерівності, оскільки вони визначають границю між тим, що можна назвати «чистим» зростанням, тобто, зростанням без змін у нерівності, та «чистим» перерозподілом, тобто, змінами у відносному розподілі при постійних середніх доходах.

Розглянемо ставлення до нерівності, яке, згідно із Кольмом, відноситься до «правих» та «лівих» політичних поглядів. «Права» точка зору основана на думці, що в процесі економічного зростання нерівність не змінюється при рівнопропорційному зростанні усіх доходів, в той час як особи із «лівими» переконаннями вважають (та інтуїтивно відчують) що рівень нерівності не змінюється при рівновеликому зростанні усіх доходів¹. Проте, існує проміжна точка зору, яка є компромісом між цими двома полярними випадками та декілька формалізацій компромісу між правим та лівим ставленням до нерівності (та бідності).

Дуже часто, принаймні у випадку України, прихильники «лівої» точки зору будуть вважати, що дистрибутивні зміни призвели до зростання нерівності та бідності, в той час як люди із «правими» переконаннями підтримують протилежний висновок. Іншим важливим наслідком є те, що при розгляді конкуруючих точок зору на нерівність можна отримати цілком протилежні висновки стосовно оцінених ефектів нерівності та зростання у різні періоди.

¹ Терміни «ліві» та «праві» в контексті вимірювання нерівності та бідності пов'язані із політичними подіями у Франції 1968 року та ідеологічними різницями між лівими та правими переконаннями. Ці терміни ввів С. Кольм із посиланням на дебати, які точились навколо Гренельських угод 1968 року, в яких встановлювалось рівнопропорційне збільшення заробітної плати для усіх зайнятих. Кольм [202, ст. 419] відмітив, що "радикали відчують лють та ошуканість: на їхню думку це значне зростання нерівності доходів. Ліва точка зору означає більш егалітарний спосіб розподілу додаткових доходів порівняно із правою. Зазначимо також, що ці терміни використовуються лише в контексті розподілу додаткового доходу і не мають відношення до реальних політичних доктрин. Проте, вони можуть характеризувати морально-етичні погляди особи, яка приймає соціальні рішення (ОПСР), пов'язані із розподілом благ в суспільстві. Такими особами є: Президент, Верховна Рада, Кабмін, міністерства, інші представницькі та виконавчі органи влади.

Нарешті, варто зазначити, що в емпіричній практиці економісти та науковці повинні, принаймні теоретично, усвідомлювати наслідки та нормативне значення засобів, які вони використовують для аналізу спостережуваних економічних явищ.

Центристське ставлення до нерівності доходів може бути змодельоване різними способами. Припускається, що для довільного розподілу доходів x , існує множина розподілів доходів $E(x)$ така, що:

1. Усі розподіли $y \in E(x)$ сприймаються¹ як такі, що мають однакову нерівність із розподілом x .
2. Для $\lambda x > x$ та $(x + \eta 1^n) > x$, усі $y \in E(x)$ сприймаються як більш рівно розподілені, ніж λx та менш рівно розподілені, ніж $(x + \eta 1^n)$.
3. Для $x > \lambda x$ та $x > (x + \eta 1^n)$, усі $y \in E(x)$ сприймаються як менш рівно розподілені, ніж λx та більш рівно розподілені, ніж $(x + \eta 1^n)$.

При такому заданому центристському ставленні до нерівності, виникає питання, чи існують E -інваріантні міри нерівності доходів, тобто, міри нерівності $I(\cdot)$ такі, що $I(x) = I(y)$ для усіх $y \in E(x)$.

Найпростішим випадком є припущення [8], що $E(x)$ складається із променів², які проходять через x . Для довільного $\alpha \in S$, множина α -променів $E_\alpha(x)$, які проходять через x визначається у виді:

$$E_\alpha(x) = \{y \in D : y = x + \tau\alpha, \tau \in R\}.$$

Згідно з ідеями центрризму [201], до α -променів застосовується два обмеження: по-перше, вони повинні домінувати за Лоренсом початковий розподіл; по-друге, вони більш нерівно розподілені, ніж вимагає інваріантність до переносу. Відмітимо, що використання компромісних (та абсолютних) мір має сенс лише для реальних доходів, оскільки відповідні індекси не інваріантні до шкали.

Проте, це не може вважатись настільки суттєвим недоліком, щоб заперечувати корисність таких індексів. Крім того, етична ідея, яка вбудована в відносну концепцію нерівності, виходить за межі простої незалежності від одиниць вимірювання доходів: це «права» ідея, згідно із якою, рівнопропорційне зростання доходів не змінює нерівності (проте збільшує абсолютні розриви у

¹ Відносна та абсолютна нерівності можуть інтерпретуватись як об'єктивні, статистичні, характеристики. Компромісна (центристська) точка зору характеризує суб'єктивне ставлення людей до нерівності, у тому числі, до екстремальних позицій. Слово «сприймається» тут використане саме у цьому контексті.

² У концепції компромісної нерівності Кртші [9], при заданому початковому розподілі доходів $x \in D$, будь-який додатковий дохід M повинен бути розподілений серед осіб згідно із так-званим «принципом справедливого компромісу»: перший додатковий долар розподілений так, що 50 центів особи отримують рівнопропорційно початковим доходним часткам, а 50 центів розподіляється порівну; починаючи із нового розподілу із сукупним доходом $X+1$, другий додатковий долар розподіляється аналогічно, і т.д. Зазначимо, що згідно із таким принципом, множина розподілів доходів, еквівалентних за компромісною нерівністю початковому розподілу x , не буде променем: це парабола.

доходах). Наприклад, при наступному перетворенні розподілу доходів $(1000, 5000, 10000) \rightarrow (10000, 50000, 100000)$ лише особа із хворою психікою буде стверджувати, що нерівність не змінилась.

Кожному індексу нерівності I властивий деякий вид інваріантності:

$$I(F(X)) = I(X),$$

де F – неперервна зростаюча функція. Така аксіома необхідна для співставлень розподілів доходів із різними середніми значеннями.

Отже, інваріантність може розглядатись як спосіб розподілу додаткових отриманих доходів таким чином, щоб оціночні судження зовнішнього спостерігача стосовно нерівності не змінились (тобто, згідно із деяким принципом інваріантності, нерівність залишалась постійною).

Аксіома інваріантності до шкали найбільш відома і найбільш широко використовується:

$$I(\lambda X) = I(X) \quad \forall \lambda > 0$$

Ця аксіома означає, що подвоєння кожного доходу в розподілі не впливає на нерівність, виміряну за допомогою індексу нерівності I . Інакше кажучи, I задовольняє умові інваріантності до шкали, якщо це однорідна порядку нуль функція. Більшість індексів нерівності (Джині, Бонферроні, Аткінсона, узагальненої ентропії) та індексів бідності (Ватса, Сена, Фостера-Гріра-Торбека тощо), які використовуються в емпіричному аналізі, ґрунтуються на цій аксіомі інваріантності до шкали. Цю властивість має також крива Лоренса.

Інваріантність до шкали часто розглядається як бажана характеристика індексу нерівності, оскільки його значення не залежить від одиниць, використаних для вимірювання доходів. Багато авторів, наприклад Чжен [205], стверджують, що це надто сильна вимога до індексів нерівності або бідності, та що необхідно лише щоб зберігалось впорядкування різних розподілів коли доходи представлені в різних одиницях вимірювання. Ця аксіома узгодженості за шкалою слабша аксіомою інваріантності до шкали, оскільки вона дає можливість іншого способу інтерпретації нерівності, зберігаючи при цьому бажану властивість інваріантності до шкали. Таким чином, якщо нерівність розглядається з порядкової точки зору, інваріантність до шкали більше не є єдиним способом інтерпретації та аналізу нерівності.

Варто зазначити, що етичні цінності (ціннісні судження), пов'язані із вимірюванням нерівності не мають одностайної підтримки навіть серед економістів – прихильників економіки добробуту. Зокрема, немає одностайної згоди стосовно того, яка аксіома інваріантності повинна бути використана. Аналізуючи результати опитувань студентів-економістів старших курсів, Амієл і Коуелл [204] відзначають, що інваріантність до шкали не підтримується більшістю респондентів

(тобто, суб'єктивно, більшість респондентів не вважає, що рівнопропорційне зростання усіх доходів не змінює нерівність).

Основним наслідком цих досліджень є те, що засоби вимірювання нерівності повинні відображати відчуття, морально-етичні судження, ставлення до нерівності, оскільки кожна особа розрізняє два розподіли в межах власного етичного, суб'єктивного ставлення до нерівності. Оскільки реалізація економічної політики, спрямованої на скорочення нерівності, вимагає використання засобів, узгоджених із етичними принципами особи, яка приймає рішення, необхідно бути обережним при систематичному використанні індексів, основаних на аксіомі інваріантності до шкали.

Отже, необхідні різні конкуруючі версії аксіоми інваріантності.

Першим конкурентом аксіоми інваріантності до шкали, яка розглядалась та використовувалась багатьма дослідниками, є аксіома інваріантності до переносу (аксіома трансляційної інваріантності). За виразною термінологією С. Кольма [202] ця аксіома асоційована із «лівою» точкою зору на нерівність (згідно із Кольмом, аксіома інваріантності до шкали відповідає «правій» точці зору).

Індекс нерівності задовольняє аксіомі інваріантності до переносу, якщо:

$$I(X + \delta 1^n) = I(X) \quad \forall \delta \in \mathbb{R} : X + \delta 1^n \in R_+$$

що означає, що будь-яке рівновелике зростання або зменшення доходів кожної особи не змінює нерівність [200]. Аналогом традиційної кривої Лоренса для індексів нерівності, які задовольняють аксіомі інваріантності до переносу є абсолютна крива Лоренса L^a [206].

Набір аксіом інваріантності не обмежується інваріантністю до шкали та переносу, існує багато інших, так-званих компромісних аксіом, які були запропоновані після відомих досліджень Кольма [205]. Компромісні погляди на нерівність ґрунтуються на інтуїтивному, суб'єктивному відчутті, що рівнопропорційне зростання усіх доходів повинно збільшувати нерівність в той час як рівновелике зростання скорочувати. Основна причина, за якої розглядається компромісна точка зору на нерівність є те, що це може бути способом, за яким деяка особа визначає своє ставлення до нерівності. В контексті аналізу нерівності (та бідності), можна використати компромісні точки зору таким чином, щоб знайти порогові значення етичних параметрів, включених в визначення кожного компромісу, при перетині яких висновки змінюються.

Отже, такий підхід можна розглядати як спосіб оцінювання робастності висновків, отриманих за допомогою інваріантності до шкали або до переносу. Кольм [202] був першим, хто дав формальну інтерпретацію індексів нерівності, основаних на аксіомі компромісу.

Аналізуючи різні точки зору на компромісну нерівність, корисно точно встановити що насправді означає компроміс. Це нетривіальне питання, оскільки цьому поняттю різні автори надають різного значення. В загальному випадку, ставлення до нерівності є проміжним, компромісним, якщо (на думку особи-оцінювача) рівнопропорційне зростання усіх доходів збільшує рівень нерівності, а рівновелике зростання – зменшує. В загальному випадку розглядаються класи компромісних точок зору, отримані за допомогою загального визначення, яке встановлює, що однаково нерівні розподіли доходів можуть бути виражені як зважені середні значення відповідних трансформованих розподілів за умови інваріантності до шкали та до переносу.

У [8] Запропонована так звана аксіома інваріантності за променем. Точка зору на нерівність задовольняє аксіомі інваріантності за променем, якщо розподіли, які лежать вздовж променя, що проходить через заданий розподіл, вважаються однаково нерівними. Проте аксіоми лінійної компромісної інваріантності можуть бути непридатним способом моделювання індивідуальних смаків, відчуттів та етичних переваг.

Результати багатьох досліджень [205] наводять на думку, що більшість людей відчуває (та уявляє) нерівність як таке явище, якому властиві аксіоми нелінійної інваріантності. Можна сказати інакше: індивідуальні відчуття нерівності (як і несправедливості взагалі) по своїй суті є нелінійними: картина світу, відображена у числах та реальних подіях повинна бути узгодженою із віртуальною картиною світу, побудованою особою на основі власного суб'єктивного сприйняття реальності.

У своїй більшості емпіричні дослідження, пов'язані із нерівністю доходів (неявно) ґрунтуються на априорному припущенні, що нерівність та бідність мають бути проаналізовані за допомогою інваріантних до шкали інструментів. Це може відображати основний спосіб досліджень в економіці, проте, не обов'язково відображає домінуючу точку зору політиків та пересічних громадян. Як зазначалось вище, неоднорідність у сприйнятті та ставленні до нерівності є доречним обґрунтуванням для аналізу чутливості результатів етичних, ціннісних переваг та суджень при дослідженні нерівності та бідності. Емпіричних досліджень, які не покладаються виключно на інваріантність до шкали, дуже мало. За період від формального формулювання ідеї дистрибутивного компромісу С. Кольмом (1976) [202, 203], кількість таких досліджень не перевищує 10.

Розглянемо деякі методологічні аспекти (без намагання сформулювати якісь політичні рекомендації). З нашої точки зору, розглянуті підходи спрямовані на вирішення наступних трьох проблем:

- 1) Стандартизація емпіричної практики.

2) Узгодженість із індивідуальними етичними уподобаннями (індивідуальним суб'єктивним розумінням справедливості дистрибутивних процесів у суспільстві).

3) Чутливість аналізу до етичних уподобань (у якій мірі зміни у формалізованому ставленні до нерівності відповідають змінам, якщо такі мають місце, у суспільному ставленні до неї).

Перша проблема полягає у визначенні стандартної точки зору, яка повинна бути використана кожним (або принаймні більшістю) дослідником. Головним аргументом на користь такої стратегії є те, що це визначає загальну, спільну схему аналізу та допомагає зробити різні дослідження порівнюваними. Крім того, необхідно визнати, що на даний час більшість дослідників неявно розглядають нерівність на основі інваріантності до шкали.

Проте варто підкреслити, що дослідник повинен знати нормативні наслідки конкретного аксіоматичного вибору та потенційні розбіжності (внутрішні морально-етичні протиріччя) між етичними уподобаннями, відображеними в інваріантності до шкали та своїми власними уподобаннями. Принаймні, він повинен у явному вигляді формулювати аксіоми, на яких оснований його аналіз коли вибрані індекси сумісні із багатьма конкуруючими аксіомами.

Друга проблема відображає іншу стратегію. Це означає, що дослідник повинен використовувати виключно індекси, які узгоджені із його власними етичними переконаннями (якщо такі є та якщо є розуміння, яким етичним принципам відповідає той чи інший індекс). Однією з основних проблем є те, що знаючи себе, або, принаймні, своє власне ставлення та відчуття, висловити свої етичні переконання у вигляді строгих математичних співвідношень досить складно (проте, можливо). Як відзначили Аміел та Коуелл [204, с. 22], ставлення економістів до нерівності та бідності може бути до певної міри ендогенним: "На масштабні політичні рішення можуть впливати ідей про нерівність; ці ідеї, в свою чергу, залежать від рівня освіти та від того, як людей навчили думати про ці проблеми". При формальному вивченні різних аксіом інваріантності важко сформулювати своє власне точне ставлення до цієї проблеми.

Звичайно, при цьому виникає проблема співставлення результатів досліджень, оскільки більшість людей, ймовірно, не розмовляють однією «мовою».

Третя проблема стосується не вибору конкретної точки зору на нерівність, а аналізу чутливості результатів до змін в аксіоматиці. Тобто, особа (зокрема, дослідник) повинна усвідомити, знайти для себе, які результати відповідають власному розумінню та ставленню до нерівності. За словами Кольма, економіст "є спостерігачем оціночних суджень та думок громадян, він є спостерігачем їхніх смаків щодо споживчих товарів [202, 203] Корисність нормативної економіки таким чином полягає у тому, що це позитивна наука, оскільки в її основі лежать

об'єктивні спостереження суб'єктивних думок". Таким чином, уподобання громадян повинні мати перевагу над смаками економістів.

Розгляд різних точок зору на нерівність може змінити висновки, проте може також поліпшити робастність деяких результатів, і, таким чином надати більш переконливі аргументи політичним рекомендаціям. Це відповідає традиційному підходу в економіці добробуту, зокрема, при представленні трендів у нерівності. Наприклад, при співставленні різних розподілів, загальноприйнятим є використання багатьох різних індексів, таких як індекс Аткинсона, оснований на класичному утилітаризмі фон Неймана-Моргенштерна, індекс Джині, який отримується із моделі рангово-залежної очікуваної корисності та індекси узагальненої ентропії, отримані на основі аксіоматичного методу із необхідності адитивної декомпозиції нерівності за демографічними підгрупами.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ

1. Новая эра социальной политики. – Международ. конф.; Труд. 100-я сессия, 2011. – Женева.
2. Пепа Т.В. Сучасна парадигма регіонального розвитку продуктивних сил економічного простору України. – Черкаси: Вертикаль, 212. – 526 с.
3. Дж. Баркер. Парадигмы мышления. Как увидеть новое и преуспеть в меняющемся мире: Пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс. – 187 с.
4. Корнаї Я. Системна парадигма. \ \ Вопросы экономики. - 2002. - №4.
5. Мазур А.Г. Регіональна парадигма суспільного розвитку. Вінниця: Книга-Вега, 2007. – 160 с.
6. Єрохін С.А. Структурна трансформація національної економіки (методологічний аспект). К.: Світ знань, 2002. – 528 с.
7. Лузан В.І. Організаційно-економічний механізм забезпечення агропромислового виробництва України. – К.: ННЦІАЕ України, 2010. – 472 с.
8. Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу / за ред. Е.М. Лібанової. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2012. – 404 с.
9. Древнегреческая философия: От Платона до Аристотеля / Пер. с лат. и древнегреч. – М.: ООО «Издательство АСТ»; Харьков: «Фолио», 2003. – С.444.
10. Платон. Государство – К.: Основы, 2000. – С. 68-70.
11. Аристотель. Политика / Пер. С.А. Жебелева. – СПб., 1911. – С.18.
12. Гоббс Т. Левиафан. – СПб., 1868. – С.59.
13. Rousseau J.J. Discours sur l'Economie Politique – Geneve, 1756. – С.70.
14. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов – М., 1962. – С. 244-245.
15. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Согомонов : пер. с англ. – М.: Политиздат, 1992. – 543 с.
16. Брокгауз Ф. А. Энциклопедический словарь. Современная версия. / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – М. : ЭКСМО, 2005. – 672 с.
17. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
18. Макаренко А.С. Избранные педагогические сочинения. – М., 1949. – Кн. 4. – С.210.
19. Книги Ветхого Завета // Библия. Книги священного писания Ветхого и Нового Завета: канонические. В 2-х т. – Т.2 – Л.: Библейские комиссии «Духовное просвещение», 1991. – С.91, 124.
20. Джим Коллинз. От хорошего к великому. Почему одни компании совершают прорыв, а другие нет.— М.: Манн, Иванов и Фербер, 2001. – С. 36 (Tom Wolfe, *The Electric Kool-Aid Acid Test* (New York: Bantam, 1999, p. 83).
21. Bottomore T. Structure and history // Approaches to the study of social structure /Ed. P.Blau. – N.Y., 1975. – P. 93.
22. Lipset S.M. Social structure and social change // Approaches to the study of social structure /Ed. P.Blau. – N.Y., 1975. – P. 172-209.

23. Вільямсон Олівер Е. Економічні інституції капіталізму: Фірми, маркетинг, укладання контрактів. – К.: Видавництво „АртЕк”, 2001. – С. 472.
24. Веблен Т. Теория праздного класса: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1984. – С. 200, 201-204, 215.
25. Зайцев Ю.К. Соціалізація економіки України та системна трансформація суспільства: методологія і практика: Монографія. – К.: КНЕУ, 2002. – С. 26.
26. Економічні та гуманітарні напрями розвитку соціальної інфраструктури / за наук. ред. В.М. Новікова. – К., 2012. – 510 с.
27. Г'юм Д. Трактат про людську природу: Спроба запровадження екстремального методу міркувань про об'єкти моралі / За ред. та з передм. Е.К.Мосснера. 3 англ. пер. П.Насада. – К.: Вид. дім «Всесвіт», 2003. – С.437.
28. Економічна енциклопедія: У 3 т. / Редкол.: ...С.В.Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавн. центр «Академія», 2002. – Т.3. – С.425. Єщенко П.
29. Економіка перехідного періоду: теоретико-методологічні і методичні підходи // Економіка України, – 2001. – №5. – С. 52-58.
30. Деєва Н.М. Суспільні аспекти соціальності і соціальної справедливості в сучасних умовах // Менеджер: Вісник Донецького державного університету управління / Науковий журнал. – 2005. - №4(34). – С. 193-198.
31. Друкер П. Новите реальности. – София: Изд. Х-р Ботев, 1992. – С.14. Drukser P. The Practice of Management – L.: Mercury Books, 1961. – P.77.
32. Мочерний С. Держава // Економічна енциклопедія: У 3 т. / Редкол.:...С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. – Т.1. – С.313.
33. Топчієв О. Теоретичні основи регіональної економіки: Навч. посібник. – К.: Вид-во УАДУ, 1997. – С. 21.
34. Регіональне управління: Навч. посібник / Л. М. Зайцева, С. М. Серьогін і ін.; За наук. та заг. ред. Л. М. Зайцевої. – Д.: ДФ УАДУ, 2000. – С. 28.
35. Куценко В. И. Сфера услуг: новые подходы. – К.: Политиздат Украины, 1989. – С. 14.
36. Гончаров В. М. та ін. Підвищення ефективності управління підприємствами соціальної інфраструктури регіону / В. М. Гончаров, Н. О. Рязанцева, І. Г. Ішук, О. І. Кірнос. – К.: Техніка, 2000. – С. 4.
37. Соціологія: Підручник для студ. вищих навчальних закладів / За ред. В. Г. Городянка. – К.: Вид. центр «Академія», 2003. – С. 555.
38. Удотова Л. Ф. Соціальна статистика: Підручник. – К.:КНЕУ, 2002. – 376 с.
39. Трудовые ресурсы производственных систем / М. И. Долишний, С. Н. Злупко, С. М. Писаренко и др.; Отв. ред. Долишний: АН УССР. Львов. отд. Ин-та экономики. – К.: Наук. думка, 1990. – 464 с.
40. Пушкар М. С. Потенціал соціальної сфери // Розміщення продуктивних сил України: Підручник / За ред. Є. П. Кочана. – К.: ВД «Юридична книга», 2004. – С. 137.
41. Швайка Л. А. Державне регулювання економіки: Навч. посібник. – К.: Знання, 2006. – С. 261.
42. Чернюк Л. Г., Клиновий Д. В. Розміщення продуктивних сил України: Навч. посібник. – К.: ЦУЛ, 2002. – С. 292, 293.

43. Стеблянко І. О. Концептуальні засади визначення комплексу соціалізації національного господарства // Економіка: проблеми теорії та практики: Збірн. наук. праць, – Д.: ДНУ, 2007. – Вип. 228. – т. III. – С. 636 – 648.
44. Гелбрейт Дж. К. Экономические теории и цели общества – М., 1976. – С.176.
45. Ойкен В. Основы национальной экономики. – М., 1996. – С.105.
46. Самуэльсон Пол. А., Нордхаус Вильям Д. Экономика. – М., 1999.
47. Фишер С. Экономикс. / С.Фишер, Р.Дорнбуш, Р.Шмалензи – М., 1993. – С.12.
48. Волков А.М. Швеция: социально-экономическая модель – М.: Мысль, 1991.– С. 6, 7.
49. Основы рыночного хозяйства / Под. ред. А.Штоллера и Х.Г.Крюссельберга. – Марбург, 1993. – С. 99-108.
50. Roepke W. Istorie cleutsche Wirtschaftspolitik richtig? Analuse und kritik – Stuttgart; Koeln, 1950. – С.20.
51. Ойкен В. Основные принципы экономической политики – М.: Прогресс, 1995. – С.187-192.
52. Эдхард Л. Благосостояние для всех. – М.: Начала-Пресс, 1991. – С.205, 239.
53. Конфуций. Суждения и беседы / Пер. с кит., ком., послесл. П.С.Попова. – С.-Пб.: ООО «СЗКЭО «Кристалл», 2004. – С.178-179.
54. Lipset S. M. «Value Patterns, Class, and the Democratic Polity: The United States and Great Britain”, Class, status and power: Social stratification in comparative perspective. / Ed by R. Bendix, S. Lipset – N. Y.: The free press; L.: M. Sollier – Macmillan, 1966. – P. 17.
55. Т.Е.Wirth. Making the Social Summit Work: the US View. // U. S. Delegation to the World Summit for Social Development. – 1995. – March, P.3.49.
56. Бердяев Н.А. Дух и реальность. – М.: ООО “Издательство АСТ”; Харьков: “Фолио”, 2003. – С.109.
57. Гришкін В.О. Соціалізація економіки України: теорія, методологія, перспективи: Монографія. – Д.: Пороги, 2005. – С.97.
58. Тимошенко Л.М. Трансформаційні процеси в національній економіці в реаліях економічного зростання //Актуал. пробл. економіки: Зб. наук. пр. – Д.: Навчальна книга, 2000. – Т.8. – С.9.
59. Вайс Керол Г. Оцінювання: Методи дослідження програм та політики: Пер. з англ. – К.: Основи, 2000. – С. 673.
60. Закон України «про державну програму економічного і соціального розвитку України на 2010 рік» // Урядовий кур'єр. – 2010. – 28 липня. – С. 5-28.
61. Указ Президента України «Про Національний план дій на 2012 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентна економіка, ефективна держава». – С. 7-20.
62. Указ Президента України «Про Національний план дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава». // Урядовий кур'єр. – 2013. – 20 березня. – С. 9-40.

63. Деякі питання розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів. Постанова КМ України від 8 грудня 2010 р., № 1149 // Урядовий кур'єр. – 2010. – 29 грудня. – С. 9.
64. В. Богоров, М. Корольков. Бюджетирование, ориентированное на результат. Опыт стран ОЭСР и уроки для России // Власть. - № 12. – 2013. PbbexрОВpik-SIDU Viewer / Free for non-cominercial –USE.
65. [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://www.intalev.ru/agggregator/pbb/id_70882. – С. 21.
66. Принципы стратегического консультирования по вопросам внедрения бюджетирования, ориентированного на результат: какие уроки можно извлечь из опыта ОЭСР для целей сотрудничества в области развития? – Електронний ресурс: http://www.pempal.org/data/upload/files/2012/04/giz-study_nis.pdf.
67. Бюджетний кодекс України. – Ст. 8, 10. [Електронний ресурс: <http://zakon.pan.ua/doc/?nid=1011.44,38> Enobreak=1.
68. Наказ Мініну України від 14.01.2011. - № 11. [Електронний ресурс: <http://zakon.pan.ua/doc/?nid=1023.2794,28> Enobreak=1.
69. Nelson P. Information and Consumer Behaviour. – Journal of Political of Economy, 1970, vol. 78, p/311-329\$ Darby M., Karni E. Free Competition and the Optimal Amount of Frau. – Journal of Law and Economies, 1973, vol. 16, p. 67-88.
70. Akerlof G.The Market for «Lemons»: Qualitative and the Uncertainty and the Market Mechanism. – Quarterly Journal of Economies, 1970, vol. 84, p, 488-500 (Рус. Пер.: Акерлоф Дж. Рынок «лимонов»: неопределенность качества и рыночной механизм – THESIS, 1994, №5. с.91-107).
71. Закон України «Про здійснення державних закупівель» № 1197-VII від 10.04.2014 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1197-18>
72. Демографічна статистика: [нав. - мет. пос.] — К.: МБК, 2003. – 132 с.
73. Macinko J,Starfield B, Shi L. The contribution of primary care systems to health outcomes within Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) countries, 1970-1998 / Health services research , 2003;38(3): 831-865.
74. White K. L. The General Physician: Past and Future / K.L White / J. gen. int. Med. – 1990. – Vol. 5, № 6. – p. 516–521.
75. R.Atun. Каковы преимущества и недостатки реструктурирования системы здравоохранения в целях ее большей ориентации на службы первичной медико-санитарной помощи? / R.Atun // Главный врач. – 2009. - №11- с. 58-67.
76. Гаджиев Р.С. Исследования экономических аспектов деятельности врачей общей практики и участковых терапевтов / Гаджиев Р.С, Галарова Л.С. // Экономика здравоохранения. – 2009. - №2 - с. 26-30.
77. Гильманов А. Оценка эффективности оказания первичной медицинской помощи населению врачами общей практики / А. Гельманов, О. Сигитова // Врач.- 2006.- №3 – с. 60 -62.
78. Лист Управління охорони здоров'я м. Комсомольськ до Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи Національної Академії Наук України № 03 — 3/1610 від 27.12.2011 р.

79. Лист Управління охорони здоров'я м. Комсомольськ до Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи Національної Академії Наук України № 13/3 — 20/702 від 27.12.2011 р.
80. Лист Управління охорони здоров'я м. Комсомольськ до Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи Національної Академії Наук України № 19/1 — 20/53 від 18.01.2012 р.
81. Лист Управління охорони здоров'я м. Комсомольськ до Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи Національної Академії Наук України № 181 — 8/166 з 19.04. 2012 р.
82. Наказ Міністерства Охорони Здоров'я України № 72 «Про затвердження деяких документів з питань сімейної медицини» від 23.02.2001 / [Електронний ресурс] // Режим доступу: asl.dp.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=68&Itemid=96.
83. Постанова Кабінету Міністрів України № 209 «Деякі питання оплати праці медичних працівників закладів охорони здоров'я» від 05.03.2012.
84. Саріогло В.Г. Методологічні підходи до визначення набору граничних значень для розрахунку демографічних показників населення /В.Г. Саріогло // Статистика України. — 2011. — № 3.
85. Кириченко І. Соціальне самопочуття: ми його втрачаємо? / І. Кириченко // Дзеркало тижня — 2011 — 21 травня, № 18. — *Електронний режим доступу*: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/sotsialne_samopochuttya_mi_yogo_vtrachaemo.html.
86. Первинна медична допомога / сімейна медицина: монографія / [під ред. В. Князевича]. — К., 2010. - 404 с.
87. Welch WP et al. Geographic variation in expenditures for physicians' services in the United States. New England journal of medicine, 1993, 328: 621 – 627.
88. Hochheiser LI , Woodward K, Charney E. Effects of the neighborhood health centre on the use of paediatric emergency departments in Rochester, New York. New England journal of medicine, 1971, 285:148-152.
89. Regueiro C et al. A comparison of generalist and pulmonologist care for patients hospitalized with severe chronic obstructive pulmonary disease: resource intensity , hospital costs and survival. American journal of medicine, 1998, 105:366-372.
90. Geenfield S et al. Outcomes of patients with hypertension and non- insulin dependent diabetes treated by different systems and specialties: results of the medical outcomes study. Journal of the American Medical Association , 1995,274:1436-1444.
91. Chin M, Zhang J, Marrell K. Specialty differences in the care of older patients with diabetes. Medical care, 2000,38:131-140.
92. Maynard A, Bloom K. Primary Care and health care reform: the need to reflect before reforming . Health policy, 1995, 31:171-181.
93. Seddon ME et al. A systematic review of studies of quality of clinical care in general practice in the UK, Australia and New Zealand. Quality in health care, 2001,10:152-158.
94. Гоменюк Н.А. Построение модели управления медицинской помощи населению на примере вознесенского района / Н.А. Гоменюк // Інновації в медицині . – 2011 рік. – №7(2) – с. 40-45.

95. Моисеева И.Е. Оценка качества оказания медицинской помощи в общей врачебной практике / И.Е. Моисеева, О.Ю. Кузенцова, Е.В.Фролова, С.Л. Плавинский //Российский семейный врач. – 2008. –с. 44-45.
96. Чепелевська Л.А. Регіональні особливості смертності населення України /Л.А. Чепелевська // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2007. № 1 – с.25-29.
97. Галкин Е.С. Опыт организации работы врача общей практики (семейного врача) с частичным фондодержанием / Е.С. Галкин, И.Н. Денисов, А.И. Иванов // Главный врач. – 2008. - № 3 . – с. 72-74.
98. Тишук Е.А. Что может врач общей практики/ Е.А. Тишук// Главный врач. - 2008.-№3.- с.80-81.
99. Wienke G., Boerma W./ Coordination and integration into European primary care / G.Wienke, W. Boerma // The chief doctor. – 2006. – № 12. – p. 68.
100. Лехан В.М. Нові підходи до первинної медичної допомоги. / В.М. Лехан // Головний лікар. — 2002 рік. — № 1 (9). — С. 33-41.
101. Дьяков, Н. Вимірювання бідності/ Н. Дьяков // – Работа та зарплата – 2002 – № 46 (338), p.3.
102. Vuori H.Primary health care in Europe – problems and solutions. Community medicine, 1984, 6:221-231.
103. WONCA (1991). The role of the general practitioner/family physician in health care systems; A statement of the World Organization of National Colleges, Academies and Academic Associations of General Practitioners/Family Physicians. Victoria: WONCA.
104. Gervas J, Perez Fernandez M, Starfield B. Primary Care , financing and gate-keeping in Western Europe . Family practice , 1994, 11:307-317.
105. Закон України № 2289-V «Про здійснення державних закупівель» від 01.06.2010. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2289-17>.
106. “Інструкції щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету» введеної наказом № 495 від 25.11.2008 року <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0079-09>.
107. Global education digest 2012. Comparing education statistics across the world. UNESCO Institute for statistics; Режим доступу: www.uis.unesco.org/.
108. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2010/11 навчального року [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
109. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2013/14 навчального року [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
110. Личностно-ориентированная социология / Бергер П., Бергер Б., Коллинз Р. - М.: Академический проект, 2004. - С. 183-184.
111. Вебер М. Основные понятия стратификации // СОЦИС, 1994. - №5.- С. 155.
112. Education at glance 2014. Paris: OECD; Режим доступу: www.oecd.org/.

113. Середній клас в Україні: життєві цінності, готовність до асоціації і просування демократичних норм і стандартів (Аналітична доповідь Центру Разумкова) // Національна безпека і оборона. № 1-2 (144-145). – 2014 // Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NBIO_Srdn_kls_1_2_fnl_A4.pdf.
114. Дошкільна освіта України» 2010 рік [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
115. Дошкільна освіта України» 2013 рік [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
116. Загальноосвітні навчальні заклади України» на початок 2010/11 навчального року» // Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
117. Загальноосвітні навчальні заклади України» на початок 2013/14 навчального року [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
118. Продовження навчання та здобуття професії» 2010 р [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
119. Продовження навчання та здобуття професії» 2013 р [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
120. Підготовка наукових кадрів 2010 рік [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
121. Підготовка наукових кадрів 2013 рік [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
122. Економічна активність населення України 2013: Стат.збірник /Державна служба статистики України // Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
123. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2014 році (За даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). Статистичний збірник. – Державна служба статистики. – Київ, 2014. – 87 с.
124. http://rabota.ua/info/jobsearcher/post/2015/01/27/zarplata_resultat.aspx.
125. Социальная справедливость и развитие. Доклад о мировом развитии за 2006 год [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/worlddev2006.pdf>.
126. Самооцінка населенням стану здоров'я та рівня доступності окремих видів медичної допомоги у 2013 році [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
127. Самооцінка домогосподарствами доступності окремих товарів та послуг [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
128. Сталий розвиток промислового регіону: соціальні аспекти: моногр. / О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2012. – 534 с.
129. Передумови формування регіональної соціальної політики в Україні [Електронний ресурс] / С.І. Мельник // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2013. – № 5 (10). – С. 159-163. – Режим доступу: www.economics.opu.ua/files/archive/2013/n5.html.

130. Прохорова В.М. Соціальний потенціал регіону: методологічні аспекти / В.М. Прохорова // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – 2013. – Вип. 1(6), том. 1. – С. 217-223.
131. PPI Project Database [Електронний ресурс] / World Bank and PPIAF. – Режим доступу: <http://ppi.worldbank.org>.
132. Постанова Верховної Ради України від 24.12.1999 № 1359-XIV «Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1359-14>.
133. Рейтинг стран мира по уровню образования – информация об исследовании [Електронний ресурс] // Центр гуманітарних технологій. Гуманітарні технології й розвиток людини: експертно-аналітичний портал. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/ratings/education-index/education-index-info>.
134. Бушуев В.В., Голубев В.С., Коробейников А.А., Скляренко Б.В., Тарко А.М. Будущее России: Социогуманитарный проект. – М.: ЛЕНАНД, 2011. – 72 с.
135. Косянчук І. Інтерв'ю з головою Держжитлокомунгоспу О. Кучеренком. ЖКХ: переглядаються підходи до реформування // Урядовий кур'єр. – 2005. – 13 серпня. – С. 5.
136. Реформування ЖКХ: від дискусій – до реальних зрушень. Департамент комунікацій владита громадськості Секретаріату Кабінету Міністрів України. – Версія для друку. – 24.08.2008 р. // <http://www.kmu.gov.ua>.
137. Комунальне господарство: на часі реальні зміни // Печерськ. – червень. – 2006. – № 13. – С. 3.
138. Статистичний щорічник України за 2006 рік / Держкомстат України. – К.: Консультант, 2007. – 548 с.
139. Статистичний щорічник України за 2012 рік. Державна служба статистики України / за ред О.Г. Осауленка. – К.: 2013. – 552 с.
140. Статистичний щорічник України за 2013 рік. Державна служба статистики України / за ред О.Г. Осауленка. – К.: 2014. – 552 с.
141. Кравченко В.І., Полівода К.В. Фінансування будівництва житла. – Ч. І. Новітні тенденції. – Вид.-чий дім «Києво-Могилянська академія». – 2006. – С. 8.
142. Інтерв'ю міністра з питань ЖКХ О. Кучеренка. Комунальні борги: розірвати замкнене коло І. Косянчук // Урядовий кур'єр. – 2009 рік. – 9 квітня. – с.6.
143. Постанова Верховної Ради України від 06.2001 р.
144. Яковенко С. Власне житло стає все менш доступним // Єдиний центр. – 2009. – № 4. – С. 6.
145. Розраховано за: «Введення в експлуатацію житла в Україні». – Статистичний бюллетень за січень-червень 2008 року. – К., 2009.
146. Про схвалення Концепції державної цільової соціально-економічної програми будівництва (придбання доступного житла) на 2009-2016 роки / Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2008 року, № 1406-р.
147. Статистичний щорічник України за 2007 рік Державна служба статистики України / за ред О.Г.Осауленка. – К. : ТОВ «Август Трейд», 2008. – 572 с.
148. Драган І.О. Державне управління розвитком житлово-комунального господарства й принципи його реформування / І.О. Драган // Економіка та держава. – 2009. – № 4. – С. 87–90.

149. Пісьмаченко Л.М. Державне управління у галузі житлового і комунального господарства: проблеми та шляхи їх вирішення / Л.М. Пісьмаченко // Економіка та держава. – 2008. – № 4. – С. 74–76.
150. Герасимчук З.В. Організаційно-економічний механізм функціонування житлово-комунального господарства [Електронний ресурс] / З.В. Герасимчук, К.О. Витрищук // Економічний форум. – 2011. – № 4. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ekfor/2011_4/35.pdf.
151. Полуянов В.П. Процесс маркетингизации коммунального хозяйства [Електронний ресурс] / В.П. Полуянов, Р.С. Кравченко. – Режим доступу: http://ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/17209/1/Kravchenko_1.pdf.
152. Васильєва О.І. Пріоритети розвитку житлово-комунального господарства в соціально-економічній політиці держави [Електронний ресурс] / О.І. Васильєва. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/Nrzd/2011_1/3.pdf.
153. Петрушевський Ю.Л. Фінансове забезпечення реформування ЖКГ України [Електронний ресурс] / Ю.Л. Петрушевський, О.І. Попадюк // Ефективна економіка. – 2012. – № 4. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1086>.
154. Полуянов В.П. Факторы инвестиционной привлекательности предприятий коммунальной инфраструктуры для крупного капитала [Електронний ресурс] / В.П. Полуянов // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2012. – Вип. 1, т. 1. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/Tpaeiv/2012_1_1/17.pdf.
155. Забаштанський М.М. Концептуальні підходи до формування політики фінансового забезпечення суб'єктів господарювання комунальної сфери / М.М. Забаштанський // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 1. – С. 103–108.
156. Полуянов В.П. Формирование институциональных основ развития рынка жилищно-коммунальных услуг в Украине: тарифная политика [Електронний ресурс] / В.П. Полуянов, А.Ю. Савенко // Научные труды ДОНТУ. – Серия: экономическая. – 2007. – Вып. 31–2. – Режим доступу: http://library.donntu.edu.ua/fem/vip31-2/31-2_25.pdf.
157. Подлєсна В.Г. Проблеми реформування житлово-комунального господарства [Електронний ресурс] / В.Г. Подлєсна // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 3, т. 2. – Режим доступу: http://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/2008_3a/3_4.pdf.
158. Азарян А.А. Управление макропроцессами рынка недвижимости в Украине: теория и методы [Електронний ресурс] / А.А. Азарян // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 4, т. 2. – Режим доступу: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2011_4_2_242_251.pdf.
159. Высоцкая Г.В. Рекомендации по усовершенствованию методики расчета рыночной стоимости городского жилого фонда [Електронний ресурс] / Г.В. Высоцкая, Т.Г. Молоченко-Серебрякова // Коммунальное хозяйство городов. – 2005. – Научно-технический сборник № 62. – Режим доступу: <http://eprints.kname.edu.ua/2091/1/109-113.pdf>.

160. Григорович А.В. Програмне управління розвитком житлово-комунального господарства міста: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / А.В. Григорович. – К., 2006. – 20 с.
161. Шевчук В.В. Механізми забезпечення сталого розвитку житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс] / В.В. Шевчук // Комунальне господарство міст. – 2010. – Науково-технічний збірник № 96. – Режим доступу: http://eprints.kname.edu.ua/18809/1/66-69_%D0%A8%D0%B5%D0%B2%D1%87%D1%83%D0%BA_%D0%92%D0%92.pdf.
162. Саріогло В.Г. Статистичне оцінювання спроможності населення сплачувати за комунальні послуги на муніципальному рівні / В.Г. Саріогло // Статистика України. – 2004. – № 4. – С. 17–22.
163. Житловий фонд України у 2009 р.: Стат. бюл. – К.: Держкомстат України, 2010. – 351 с.
164. Житловий фонд України у 2012 р.: Стат. бюл. – К.: Держстат України, 2013. – 351 с.
165. Житловий фонд України у 2013 р.: Стат. бюл. – К.: Держстат України, 2014. – 99 с.
166. Квартирний облік та кількість наданих квартир в Україні у 2009 році: Стат. бюл. – К.: Держкомстат України, 2010. – 102 с.
167. Квартирний облік та кількість наданих квартир в Україні у 2012 році: Стат. бюл. – К.: Держстат України, 2014. – 102 с.
168. Квартирний облік та кількість наданих квартир в Україні у 2013 році: Стат. бюл. – К.: Держстат України, 2014. – 102 с.
169. Комарова О.А. Формування освітнього потенціалу суспільства: методологія, методика, практика / О.А. Комарова; Кіровоградський юридичний інститут ХНУВС. – Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2011. – 584 с.
170. Кусик Н.Л. Современные тенденции менеджмента в сфере культуры [Електронний ресурс] / Н.Л. Кусик, А.Г. Быкова. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/bi/2009_11_2/140-141.pdf.
171. Закон України «Про культуру» // Орієнтир. – 2011. – № 4. – С. 9–11.
172. Постанова КМ України «Про затвердження Порядку формування базової мережі закладів культури» № 984 від 24.10.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984-2012-%D0%BF/>
173. Туризм в Україні. Статистичний збірник. – Державний комітет статистики України. – К.: 2018. – 78 с.
174. Статистичний щорічник України за 2011 рік. – Державна служба статистики України/ за ред. О.Г.Осауленка. – К.: ТОВ «Август Трейд», 2012. – 559 с.
175. Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 2011 році. Стат. бюл. / [відп. за вип. І.В. Калачова]. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 89 с.
176. Оздоровлення дітей у дитячих закладах оздоровлення і відпочинку влітку 2012 року. Стат. бюл. / [відп. за вип. І.В. Калачова]. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 58 с.

177. Санаторно-курортне лікування, організований відпочинок та туризм в Україні. Стат. бюл. / [відп. за вип. І.В. Калачова]. – К.: Державна служба статистики України, 2011. – 91 с.
178. Пахля А. Національний тур продукт: якісний, отже конкурентний /А. Пахля, Є Самарцев //Урядовий кур'єр. – 2009. – 26 верес. – С. 11.
179. [Електронний ресурс] // Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.
180. Статистичний бюлетень "Капітальні інвестиції в Україні" за 2013 рік. – К. , Державна служба статистики України, 2014. – 38 с.
181. Капітальні інвестиції в Україні у 2007-2011 р. Статистичний збірник. – К.: Держкомстат, 2012. – 122 с.
182. Основні засоби України за 2000-2010 рр. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. – К. : ТОВ «Август Трейд», 2012. – 293 с.
183. Основні засоби України. Статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики України, 2011.
184. Капітальні інвестиції в Україні за 2011 рік. Статистичний бюлетень. – К.: Держкомстат, 2012. – 44 с.
185. Капітальні інвестиції в Україні за 2012 рік. Статистичний бюлетень – К, 2013.
186. Житлове будівництво в Україні у 2000-2009 роках. Статистичний збірник. – К. : Державний комітет статистики України, 2010. – 91 с.
187. Житлове будівництво в Україні у 2005-2011 роках. Статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 102 с.
188. Прийняття в експлуатацію житла в Україні за 2012 рік. Статистичний бюлетень. Державна служба статистики України. – К. , 2013. – 39 с.
189. Реформування інфраструктури: приватизація, регулювання і конкуренція” [Електронний ресурс] // Режим доступу : www.worldbank.org.
190. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2012 році (за даними вибіркового обстеження умов домогосподарств України). Стат. зб. Ч. 1. – К., 2013.
191. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2010 році (за даними вибіркового обстеження умов домогосподарств України). Стат. зб. Ч. 1. – К., 2011. – 368 с.
192. Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів (дані вибіркового опитування домогосподарств у січні 2013 року). Стат. збірник. – К., 2013. – 76 с.
193. Доклад о человеческом развитии 2011. Устойчивое развитие и равенство возможностей: лучшее будущее для всех / пер. с англ.: ПРООН. – М.: Изд-во «Весь мир», 2011. – 188 с.
194. Фридмен Милтон, Хайек Фридрих – О свободе. – М., 2003.
195. Хайек Ф., Фон. Л. Познание, конкуренция и свобода. Антология сочинений. – М., 1999.
196. Роулз Д. Теория справедливости. – Новосибирск: Изд-во Новосиб. у-та, 1995.
197. Амартія Сен. Об этике и экономике / Сен Амартія ; [пер. с англ. А.В. Малышевского] ; под ред. Ф.Т. Алескерова, А.Н. Шубина. – М.: Наука, 1996. – 157 с.

198. Вайдлих В. Социодинамика. Системный подход к математическому моделированию в социальных науках / Вайдлих В.; [пер. с англ. С.Л. Котлярова] ; под. ред.. Ю.С. Попкова, А.Е. Семечкина. – М.: «Либроком», 2009. – 478 с.
199. Пугачова Е.Г., Соловьевко К.Н. Самоорганизация социально-экономических систем. / Пугачова Е.Г., Соловьевко К.Н. [учебное пособие]. – Иркутск, БГУСП, 2003. – 173 с.
200. Bossert W., A. Pfingsten Intermediate inequality[^] concepts, indices and welfare implications // Mathematical Social Sciences 1990, Vol., 19, 117-134.
201. Dalton H. The Measurement of the Inequality of Income // The Economic Journal. – 1920. – Vol.30. – No.119. – P.348-361.
202. Kolm S-C. Unequal Inequality. I // Journal of Economic Theory. – 1976. – Vol.12. – P.416-442.
203. Kolm S-C. Unequal Inequality. II // Journal of Economic Theory. – 1976. – Vol.13. – P.82-111.
204. Amiel Y., F. Cowell Measurement of Income Inequality. Experimental Test by Questionare//Public Economics, 1992, Vol.47, 3-26.
205. Zheng B. Unit-consistent decomposable inequality measures // Economica. – 2007. – Vol.74. – P.97-111.
206. Del Rio C., J. Ruiz-Castillo Intermediate inequality and welfare // Social Choice and Welfare, 2000, Vol.17, 223-239.

Наукове видання

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В КОНТЕКСТІ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГУМАНІТАРНОГО РОЗВИТКУ
(Колективна монографія за науковою редакцією
д.е.н., проф. В.М. Новікова)

Затверджено до друку Вченою радою Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України (протокол № 22 від 19 грудня 2014 р.)

Підп. до друку 22.03.2015 р.
Формат 60х84/32 Папір офсетний. Друк ізографічний. Обл. вид. арк. 12,0
Наклад 300 прим. Зам. № 28

Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України
Україна, 01032, м. Київ, бульвар Т. Шевченка, 60.
тел. (044) 486-62-38; e-mail: demography@idss.org.ua
<http://www.idss.org.ua>

Друк ПП Балюк І. Б.
21018, м. Вінниця, вул. Р. Скалецького, 15
тел.: (0432) 52-08-02